

BOZCAADA’NIN 1840’DA SOSYAL VE EKONOMİK YAPISINA DAİR TESPİT VE DEĞERLENDİRMELER

Şerif KORKMAZ*

Özet

Bu çalışmanın amacı, Bozcaada’nın 1840 yılındaki sosyal ve ekonomik özellikleri hakkında veriler ortaya koymak ve bu veriler ışığında bazı değerlendirmeler yapmaktır. Çalışmanın kaynağını, Bozcaada’ya ait 16036 ve 16037 numaralı iki temettuât defteri oluşturmaktadır. Çalışmada, hanelerin yapısı, servet ve gelirleriyle vergi yükleri ele alınmıştır. Tarım, bağcılık ve hayvancılığa dair bilgiler verilmiştir. Hane reislerinin ad, unvan ve lakapları da ele alınan konular arasındadır. Bozcaada, Türk ve Rumların birlikte yaşadıkları tek bir yerleşim merkezinden ibarettir. Adanın coğrafi ve iklim şartları sadece bağcılığa elverişlidir.

Anahtar Kelimeler: *Bozcaada, Temettuât Defteri, Çanakkale, Osmanlı Devleti.*

Abstract

The Determination and the Evaluations on the Social and Economic Structure of Tenedos in 1840

The aim of this study is to reveal data about the social and economic structure of Tenedos in 1840 and to make some observations on Tenedos through these data. The sources of this study compose of two *temettuât defter*. Their numbers are 16036 and 16037 respectively. In this study, economic and social structures of households in Tenedos such as wealth, income and tax burden have been analyzed. Agriculture, viniculture and animal husbandry also have been dealt with. In addition; names, titles and nicknames of household heads have been shown in this study. Tenedos consisted of only one centre where the Greeks and the Turks lived together. The geographic and climatic conditions of the island was only suitable for the viniculture.

Key Words: *Tenedos, Temettuât Defter, Çanakkale, Gallipoli, Ottoman Empire.*

Giriş: Çanakkale boğazına hâkim bir mevkii olan Bozcaada, tarih boyunca, daima boğazın iki yakasına sahip bulunan milletlerin elinde bulunmuştur. Adanın Türk devrinden önceki ismi Tenedos olup, Türkçe ismin

---

* Yard. Doç. Dr. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü Tarih ABD., Çanakkale.

ne zaman ve ne sebeple verildiği şimdiye kadar açıklanmamıştır. Bozcaada ismi ile ilgili diğer bir söyleyiş tarzı da “Bohça ada” şeklindedir¹.

Pîrî Reis adanın isminin menşeiini “*Adanın çevresi on sekiz mildir. Alçak ve kıraç yerdir. En yüksek yeri kuzey tarafında birkaç boztepe vardır. Bu tepelerden bakınca kırk mil uzaklıktaki gemiler görünür. Denizden bakanlar da otuz milden bu tepeyi bir çadır şeklinde görürler. Adanın denizden alâmeti bu boz tepedir*” diyerek açıklamaktadır².

Türklerin ada ile ilk temasları XIV. yüzyıl başlarında olmuştur. Meşhur denizci Aydınolu Umur Bey İzmir’i fethettikten sonra 1328 veya 1329 yılında 8 gemi ile Bizans’a tabi olan Bozcaada’ya gelip burasını yağma etmiştir. Bu olaydan XV. yüzyıla kadar Türklerin herhangi bir şekilde ada ile temasları olmamıştır. XIV. ikinci yarısında Boğazın her iki sahiline Osmanlı Türkleri yerleşince Tenedos ayrı bir önem kazanmıştır. Ada Bizans elinde olmasına rağmen Venedik ve Ceneviz gibi denizci devletler kendi ticaretlerinin emniyeti için Bozcaada’yı ellerine geçirmek hususunda rekabet halinde olmuşlardır³.

Bozcaada ile Osmanlı Türklerinin yakından ilgilenmeleri Fâtih Sultan Mehmed devrinde olmuştur. Bu bakımdan ada fiilî bir durumda olmamakla beraber Osmanlı idaresi altına Fâtih Sultan Mehmed devrinde girmiştir. Adanın Osmanlı idaresine girişi hakkında çağdaş Osmanlı tarihleri-Âşık Paşazâde, Dursun Bey, Neşrî, Oruç b. Âdil-bilgi vermemektedir. Dukas 1455 yıllarına ait olaylardan bahsederken Limni, İmroz ve diğer adaların Osmanlı hâkimiyetinde olduğunu kaydetmekte, Bozcaada’nın da Osmanlı hâkimiyetinde olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, Venedik ile süren uzun savaş devresinde (1463-1479) Bozcaada ve civar adalar bir aralık Venedik ve müttefikleri tarafından boğazı ve Osmanlı donanmasını kontrol için kullanılmıştır⁴. Kâtip Çelebi’ye göre, 1479’da Bozcaada’da yerleşim olmadığından ada denizde gezen leventlerin sığınağı olmuştur⁵.

---

¹ Adadaki Alaybey Camii haziresinde bulunan Hicrî 1250 ve 1272 tarihli iki mezar kitabesiyle, Aburga Ahmed Dede Mezarlığında bulunan diğer bir mezar kitabesi üzerinde ada “Bohçaada” şeklinde geçmektedir. İlk bakışta, kitabeyi yazan sanatkârın hatasının diğer iki kitabede de tekrar edildiği gibi bir kanaat uyanmakta ise de XVIII. yüzyıl yazarlarından İnciciyan’ın da adaya halk arasında Bohçaada dendiğini ifade etmesi, Bohçaada isminin Bozcaada ile beraber kullanıldığını göstermektedir. Bkz: Orhonlu 1969a, 830-831.

² Pîrî Reis, Tarihsiz, 116.

³ Orhonlu 1969a, 831.

⁴ Kritovulos 1328, 92-95; Orhonlu, 1969a, 832.

⁵ Kâtip Çelebi 1980, 25. Padişahın buyruğu üzerine o yılda o adada bir berk hisar yapılmıştır. Orada yerleşmek isteyenlerden tekâlif-i dîvâniye kaldırılarak muâf tutulduğundan çevreden çok kimseler gelip yerleşmiştir.

Venediklilerle yapılan Girit savaşları sırasında Bozcaada ve Limni Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır⁶. Fakat bir yıl sonra Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete getirilmesiyle Osmanlı Devleti Bozcaada'yı geri almıştır (30 Ağustos 1657). Sadrazam ve serdâr-ı ekrem Köprülü Mehmed Paşa Bozcaada'ya gelerek, kale ve ibadet yerlerini tamir ettirmiştir. Adada hayli imar ve hayır eserleri vücuda getiren Köprülü, kendi adı ile anılan camii de yaptırmıştır. Bozcaada Temmuz 1697'de Kaptan-ı Deryâ Mezemorta Hüseyin Paşa'nın Venedik amirali A.Molino idaresindeki Venedik donanmasına karşı kazanılan bir deniz zaferine şahit olmuştur ki tarihte Bozcaada deniz savaşı diye anılmaktadır⁷.

Evliya Çelebi, Bozcaada kalesini şu şekilde tarif etmektedir: ⁸ “*Cezîrenin cânib-i şarkıyyesinde, Anadolu tarafı nümâyân bir kaya üzere müsebba'ü'ş-şekl ve dirsek, dirsek biri birine hâil kuleler ile âraste ve dendân bedenler ile pîrâste olup şeddadî taş bina bir kal'a-i âraste ve ra'nâdır. Enderûn ve bîrûni, kapu araları silah alayı ile mâl-â-mâl, etrafında kesme amik hendekler var, kapusu iki kat ve hadîddendir. Derûn-ı hisarda epeyce kiremit örtülü hâneleri var. Dizdârı, kethüdâ, imâm ve müezzin hâneleri ma'mûrdur. Cebehânesi anbarları, suyolları bir hünkâr câmi'i var. Topları gayet şâhâne olup, ta Eşek adalarını döver. Melek Ahmed Paşa'nın bina ettirdiği kulede de ser-âmed toplar vardır. Bu tarafta yel değirmenleri dahi vardır. Varoşunda 19 adet sagîr, kebîr kiliseleri var. Ahâlisi ekseriya Rum'dur. Liman kurbunda han ve bekâr odaları var. Limanı kapulu liman olup 60 pâre patrona gemi yatar. Venedikliler gayet güzel tathîr etmişler*”.

XVIII. yüzyıl başlarında Mora Seferi ile başlayan Osmanlı-Venedik savaşında Bozcaada ve Limni önlerinde Venedik donanması başarısızlığa uğratılmıştır. XIX. yüzyılda Boğazlar meselesinin milletlerarası siyasette gittikçe önem kazanması, Bozcaada'nın stratejisini arttırmıştır. 1807 yılında Osmanlı Devleti nezdinde bazı diplomatik baskılar yapmak üzere adaya bir İngiliz donanması gönderilmiş, onlarla birlikte hareket eden Rus donanması da Akdeniz'e gelerek Bozcaada önünde demirlemişti. Boğazı kontrol altına alan bu Rus donanmasına karşı Kaptan-ı Derya Seyyid Ali Paşa görevlendirilmiş, meydana gelen savaş kesin bir sonuç vermemiş, ancak adanın çok iyi tahkîm edilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Nitekim Bozcaada II. Mahmud devrinde yeniden tahkîm edilmiştir. Hatta Bozcaada muhafızlığı tesis edilerek buraya paşa unvanına sahip kumandanlar gönderilmiştir. Bozcaada 1912'de Rumların eline geçmiş, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sevr Antlaşmasınının 84. maddesiyle

⁶ Uzunçarşılı 1983, 297-298.

⁷ Orhonlu 1969a, 833-834.

⁸ Evliya Çelebi 1315, 309-310.

Yunanistan'a bırakılmıştır. Bunu takip eden yıllarda memleketin diğer yerleri gibi tehlikeli ve endişeli günler yaşamış ve nihayet 20 Eylül 1923'te kurtarılmıştır⁹.

Bozcaada, Osmanlı Devlet'ine dâhil olduğu dönemde Gelibolu sancağına bağlı olup daha sonra onunla birlikte Kaptan Paşa Eyâleti içinde mülâhaza edilmiştir¹⁰. Osmanlıların Ege denizine açılarak adaları ele geçirmeye başlamalarıyla birlikte, Cezayir Beylerbeyliği kurulmuştur. Bu makam hem Kuzey Afrika hem de Ege Adalarının idaresini içine almaktadır. Daha sonra, Biga Sancağı da, merkezi Gelibolu olan ve yaklaşık 1533 yılında kurulmuş olan Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilâyetinin içinde yer almıştır¹¹.

1848 yılına kadar Biga ve Bozcaada Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Vilayeti içerisinde yer alırken bu tarihten itibaren Biga Hüdâvendigâr Eyâletine dâhil edilmiştir¹². Bozcaada ve Gökçeada ise “*Livâ-i Bozcaada*” adı altında Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Eyâletinde kalmıştır¹³. 1864 Tarihli Vilâyet Nizâmnamesi düzenlemeleri sonucunda 1868'den itibaren Biga sancağının tekrar Cezâyir-i Bahr-i Sefîd vilayetine dâhil edilmesiyle birlikte¹⁴, Bozcaada 1868-1877 yılları arasında Biga Sancağına bağlanmıştır. 1868'de Biga Sancağında Bozcaada dışında “*Kal'a-i Sultâniye, Ayvacık, Ezine, Biga, Lapseki kazaları ve Çan, Güvercinlik, Bayramiç, Kumkale nahiyeleriyle, İmroz, Semadirek ve Limni adaları*” yer almaktadır¹⁵. Bozcaada 1877-1880 yılları arasında İstanbul Şehremâneti idaresine bağlanan Biga Sancağı dâhilinde kalmıştır. Biga Sancağında, Bozcaada dışında “*Kal'a-i Sultâniye, Ezine, Lapseki Ayvacık, Eceabad, Erenköy, Bayramiç, Kumkale, Dimetoka/Güvercinlik, Çan ve Limni*” yer almaktadır¹⁶. 1881'de Çanakkale'nin, yeni teşkil edilen Karasî vilayetine dâhil edilmesi sonucunda, Bozcaada tekrar Cezâyir-i Bahr-i Sefîd vilayetine bağlanmıştır¹⁷.

1-Demografik Yapı

1-1.Nüfus Yapısı: Bozcaada'da tek yerleşim merkezi adanın kuzeydoğu kıyısında kurulmuş olan kasabadır. Kanunî devrine ait bir tahrîr defterinde

⁹ Orhonlu 1992b, 318.

¹⁰ Orhonlu, 1969a, 832.

¹¹ Şakiroğlu 1993, 500-501; Mustafa Nûri Paşa 1992, 140.

¹² Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye 1266, 73; 1280, 168.

¹³ Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye 1266, 69; 1279, 140-141; 1283,160; 1284, 171.

¹⁴ Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye 1285, 176-177.

¹⁵ Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye 1285, 176; 1286, 197.

¹⁶ Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye 1295, 317-319;1296, 145-146;1297,196-198;1298, 52.

¹⁷ Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye 1299, 60; 1300, 288.

adada 63 Hıristiyan, 18 Müslüman hanesi olduğu görülmektedir. III. Mehmed devrine ait diğer bir tahrir defterinde ise Bozcaada'nın padişah haslarından olduğu, adada beş küçük mahallede 242 Hıristiyan, 55 Müslüman hanesinin bulunduğu belirtilmektedir. Mustahfiz olarak 37 nefer olup ayrıca 18 Müslüman hanesi mevcuttur. Mustahfizların da aileleri ile birlikte olduğu muhakkaktır. 1646'da adadaki muhâfizlar 73 neferden ibaretti. 1676'da kalede 40 topçu, 20 cebeci vardı¹⁸.

1840 yılında Bozcaada'da beş Müslim/Türk (Alaybeyi, Han, Metris, Kale, Han) ve dört Gayrimüslim/Rum (Bayır, Kilise, Orta, Manastır) mahallesi bulunmaktadır. Çoğu konsolos ve konsolos vekili 34 yabancı Gayrimüslim de adada ikamet etmektedir¹⁹.

Tablo-1. Hane Sayısı ve Nüfus/ 1840

<i>Mahalle Adı</i>	<i>Hane Sayısı</i>	<i>Hanedeki Erkek Nüfus</i>	<i>Tahmini Nüfus</i>
Alaybey	110	222	444
Değirmen	45	88	176
Han	25	41	82
Kale	25	49	98
Metris	43	91	182
Toplam	248	491	982
Bayır	136	296	592
Kilise	85	228	456
Manastır	106	251	502
Orta	73	155	310
Toplam	400	930	1860

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri

1840'da adada bulunan Müslim ve Gayrimüslim hane sayısı, erkek nüfus ve tahmini nüfus Tablo-1'de verilmiştir. Adada 648 hanede 1421 Müslim ve Gayrimüslim erkek nüfus yaşamaktadır. Bu hanelerin % 38'i Müslim (248 hane), % 62'si ise (400 hane) Gayrimüslim'dir. Adadaki erkek nüfusun dağılımına bakıldığında bu oranlar Gayrimüslimlerin lehine daha da artmaktadır. Adada yaşayan 1421 erkekten % 65'i Gayrimüslim (930 kişi), % 35'i ise (491 kişi) Müslim'dir.

¹⁸ Orhonlu 1969a, 833.

¹⁹ Bunlar arasında İngiliz konsolosu, İspanya, Rusya, İngiltere, Yunanistan, İspanya konsolos vekilleri ve İngiliz, Fransız, Rus, Nemçe, Albanos tebaası kişiler vardır. Ayrıca beş Kıbtî, altı Müslim tüccar ve esnaf da adada bulunmaktadır. BOA. ML.VRD.TMT-16037.

1840 yılındaki temettuât kayıtlarına göre en üst servet ve gelir diliminde yer alan üç Müslim hanede, gulâm adı altında erkek köleler bulunmaktadır. 45 yaşında topçu mülâzımı Müezzinzâde Ahmed bin Osman, üç oğul ve Mercan (25 yaşında) adında bir gulâm sahibi idi. Ahmed Bey'in 5270 kuruş serveti, 2500 kuruş geliri vardı. 25 yaşındaki topçu askeri Hâcı Hasanzâde Ali bin Hasan'ın, Mercan (15 yaşında) adında bir kölesi vardı. Oğlu bulunmayan bu kişi, 4260 kuruş servet ve 1200 kuruş yıllık gelir sahibi idi. Köprülü Paşa Camisi imamı 25 yaşındaki Feyzullah Efendi bin Ahmed'in de Said (12 yaşında) adında bir kölesi vardı. Feyzullah Efendinin 4185 kuruş serveti ve 700 kuruş geliri bulunmaktadır.

Defterdeki veriler göre, bazı hane reislerinin uzun müddetten beri başka şehirlerde ikamet ettikleri görülmektedir. Bu kişilerin hangi sebeplerle ada dışına gittiklerine dair defterde bilgi yoktur. Bunlar arasında İskenderiye'de ikamet eden ikisi hane reisi olmak üzere 3 Müslim bulunmaktadır. Yine hane numarası verilmeden deftere kaydedilen ve vergi alınmayan 10 Müslim erkek de İskenderiye şehrinde yaşamaktadır. Bu kişilerin adadaki bağ, tarla, çiftlik, dam gibi gayrimenkulleri yakınları tarafından işletilmektedir²⁰. 17'si hane reisi olmak üzere 31 Gayrimüslim de İzmir, Çanakkale, Ayvalık, İstanbul, Bayramiç, Ezine, Midilli, Sakız gibi yerlerde ikamet etmektedir. Babası ölmüş veya ada dışında bulunan hanelerin küçük yaştaki erkek çocukları da hane reisi olarak kaydedilmiştir. 7, 9 ve 10 yaşlarında üç Müslim hane reisi bulunmaktadır. Yine 2-6 yaşları arasında Gayrimüslim hane reislerine de rastlanmaktadır.

Bozcaada'da yaşayan Müslim ve Gayrimüslim nüfus sayıları Tablo-2'de gösterilmiştir. Buna göre adada 1831'de 1232, 1875'de 2025, 1876 yılında ise 2027 erkek nüfus yaşamaktadır. Bozcaada'da 1889'da 3667, 1894'de 4134, 1895'de 4140 ve 1919 yılında ise 4969 erkek ve kadın nüfus bulunmaktadır. Adanın 1894 yılındaki ayrıntılı nüfus bilgileri Cuinet'in eserinde yer almaktadır. Bu verilere göre, adada 2173 erkek ve 1967 kadın vardır. Erkek nüfusun 640'ı Müslim ve 1520'si Rum'dur. Kadın nüfusunun ise 660'ı Müslim, 1300'ü Rum'dur. 19. yüzyılda adada Yahudilerin varlığından bahseden tek kaynak yine Cuinet'tir²¹. 19. yüzyıl boyunca adanın nüfusu az da olsa bir artış göstermiştir.

---

²⁰ Defterde hane numarası verilmeden kaydedilen 20 Müslüman'dan 10'u ada dışında idi. Hane numarası verilmeyenlerden 8'i kadın, 1'i saralı hasta ve 1'nin durumu belirtilmemiştir.

²¹ Cuinet 2002, 99.

Tablo-2. 19. Yüzyılda Bozcaada Nüfusu.

Yıllar	İslam	Rum	Ermeni	Kıpti	Yahudi	Toplam
1831 ²²	439	793	-	-	-	1232
1840 ²³	491	964	-	5	-	2840
1875 ²⁴	564	1454	-	7	-	2025
1876 ²⁵	580	1438	2	7	-	2027
1889 ²⁶	1214	2453	-	-	-	3667
1894 ²⁷	1300	2820	14	-	4	4134
1895 ²⁸	1380	2760	-	-	-	4140
1919 ²⁹	1431	3628	-	-	-	4969

1.2. Hane Yapıları: Kırsal bölgelerdeki demografik yapının önemli bir özelliği hane yapısında görülmektedir. Bu açıdan ailelerin büyüklüğü, aile reislerinin yaşları ve aile üyeleri arasındaki akrabalık derecesi önem taşımaktadır. Çekirdek aile dediğimiz baba, anne ve çocuklardan meydana gelen küçük şehir ailesine karşılık, kırsal bölgelerde kardeş ve torunları da ihtiva eden kalabalık ve geniş köy ailesinin yaygınlık kazandığı bilinmektedir. Zira î üretimin özellikle hasat dönemlerinde çok sayıda işgücüne ihtiyaç göstermesi, tarım işletmelerinin parçalanmasını güçleştiren hukukî ve iktisadî etkenler köy ailesini büyümeye zorlayan başlıca nedenler olarak gösterilebilir³⁰.

Tablo-3'de hanelerin faal nüfus itibarıyla büyüklükleri görülmektedir. Faal nüfusun göstergesi olarak Müslim nüfus için 12-65 yaşları arasındaki erkek nüfus kabul edilmiştir. Gayrimüslim nüfus için ise her hanenin ödemekle yükümlü olduğu cizye kâğıdı sayısı dikkate alınmıştır. Buna göre örnek alanı içindeki hanelerin yarısından çoğu (% 63) bir erkek faal nüfus ihtiva etmektedir. İki faal nüfus ihtiva eden haneler tüm hanelerin % 25'ini, üç faal nüfus ihtiva eden haneler % 9'unu ve dört ve daha fazla faal nüfus ihtiva eden büyük aileler ise sadece % 3 paya sahiptir. Adanın bütünü için hanelerin ihtiva ettiği faal erkek nüfus sayısı ortalaması 1,5 kişi/ hanedir. Ancak bu rakam Müslim ve Gayrimüslimler için farklıdır. Bu ortalamanın en düşük olduğu yerler Müslim mahalleleridir. Bunlar arasında Değirmen, Han ve Kale

²² Karal 1943, 156.

²³ BOA. ML. VRD. TMT. 16037.

²⁴ Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi 1292, 114-115.

²⁵ Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi 1293, 127-128.

²⁶ Şemseddin Sâmî 1306a, 1381-1382.

²⁷ Cuinet 2002, 99.

²⁸ Ali Cevâd 1313, 209-210.

²⁹ Ali Fuad 1338, 64.

³⁰ Güran 1998a, 182-183.

mahallerinde faal erkek nüfus sayısı ortalaması 1,1 kişi/ hanedir. Buraların daha sonra göreceğimiz bir iktisadî özelliği, gelir yaratıcı faaliyetler arasında çiftçilik dışı üretim faaliyetleridir. Buralardaki hane reislerinin büyük çoğunluğu maaşla geçinen topçu askerleridir. Bunların çok az sayıda bağ ve tarlaya sahip oldukları görülmektedir. Bu yüzden fazla nüfusa ihtiyaçları bulunmamaktadır. Ortalama faal nüfus sayısının yüksek olduğu Gayrimüslim mahallelerin iktisadî özelliği ise bağıcılığın yaygın iktisadî faaliyet türü olması ve üretim için faal nüfusa ihtiyaç duyulmasıdır.

Tablo-3. Hanelerin Faal Nüfus Sayıları İtibarıyla Dağılımı/ 1840.

<i>Mahalle adı</i>	<i>1 kişi</i>	<i>2 kişi</i>	<i>3 kişi</i>	<i>4 kişi</i>	<i>5 kişi</i>	<i>Toplam faal nüfus</i>	<i>Ortalama kişi/ hane</i>
Alaybey	62	30	7	3	-	155	1,4
Değirmen	29	10	1	-	-	52	1,1
Han	21	4	-	-	-	29	1,1
Kale	18	7	-	-	-	32	1,2
Metris	21	11	7	1	-	68	1,6
Toplam	151	62	15	4	-	336	1,3
Bayır	89	26	14	5	-	203	1,5
Kilise	46	18	16	3	1	147	1,7
Manastır	65	30	8	2	-	157	1,5
Orta	45	20	7	4	-	122	1,7
Toplam	245	94	45	14	1	629	1,6
Genel Top.	396	156	60	18	1	965	1,5

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

Tablo- 4. Müslim Erkek Nüfusun Yaş Dağılımı/ 1840

Yaş grupları

<i>Mahalle adı</i>	<i>1-4</i>	<i>5-14</i>	<i>15-24</i>	<i>25-34</i>	<i>35-44</i>	<i>45-54</i>	<i>55-64</i>	<i>65-74</i>	<i>75+</i>	<i>Toplam</i>	<i>Ortalama</i>
Alaybey	19	49	39	28	25	32	20	1	9	222	28,2
Değirmen	12	20	14	11	8	8	8	3	4	88	26,5
Han	3	7	4	8	5	8	3	-	3	41	32,5
Kale	7	11	6	12	2	6	4	-	1	49	24,7
Metris	6	17	26	8	8	9	10	5	2	91	32,5
Toplam	47	104	89	67	48	63	45	9	19	491	28
(Yüzde)	9	21	18	14	10	13	9	2	4	100	

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

Nüfusun önemli demografik özelliklerinden biri de yaş dağılımıdır. Tablo-4 ve 5'de adada yaşayan Müslim ve Gayrimüslim erkek nüfusun yaş

grupları itibarıyla dağılımı ve her yaş grubunun toplam erkek nüfus içindeki oranı gösterilmiştir. Buna göre, toplam erkek nüfusunun % 15'i 1-4, % 24'ü 5-14 yaşları arasındadır. Erkek nüfusun % 17'si 15-24, % 13'ü 25-34 yaşları arasındadır. Yaşları 35-44 arasında olanlar erkek nüfusunun % 10'unu, 45-54 yaşları arasında olanlar % 9'unu, 55-64 arasında olanlar % 7'sini, 5-74 arasında olanlar ise % 3'ünü teşkil etmektedir. Toplam erkek nüfus içerisinde 75 ve daha fazla yaşta olanların oranı ise sadece % 2'dir.³¹

Tablo- 5. Gayrimüslim Nüfusun Yaş Dağılımı/ 1840

Yaş grupları

<i>Mahalle Adı</i>	<i>1-4</i>	<i>5-14</i>	<i>15-24</i>	<i>25-34</i>	<i>35-44</i>	<i>45-54</i>	<i>55-64</i>	<i>65-74</i>	<i>75+</i>	<i>Toplam</i>	<i>ortalama</i>
Bayır	52	64	55	42	31	19	17	14	2	296	23,8
Kilise	44	61	42	23	21	19	12	5	1	228	21,4
Manastır	55	61	35	31	28	17	13	7	4	251	22,3
Orta	19	44	25	17	18	9	12	7	4	155	25,7
Yabancı	8	7	6	2	6	4	-	-	1	34	21,3
Toplam (yüzde)	178	237	163	115	104	68	54	33	12	964	23,1
	18	25	17	12	11	7	6	3	1	100	
G.toplam (Yüzde)	225	342	254	183	152	132	99	42	31	1460	24,7
	15	24	17	13	10	9	7	3	2	100	

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

Bir bölgedeki nüfusun yaş yapısı, o nüfusun gelişme eğilimleri hakkında sonuçlar çıkarmaya imkân vermektedir. Çünkü nüfusun yaş yapısı ile gelişme eğilimi arasında belirli bir ilişki bulunmaktadır. Genel olarak nüfus içinde 0-14 yaş grubunun oranı arttıkça, nüfusun büyüme eğilimi de güçlenmektedir. Demografik araştırmalar göstermektedir ki 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oran % 20 dolaylarında ise nüfus gerileme, % 26,5 dolaylarında ise sabit kalma ve % 40 dolaylarında ise artma eğilimindedir³². Bu çerçevede içerisinde adada 0-14 yaş grubunun toplam erkek nüfus içerisindeki oranının % 39 olduğu görülmektedir. Buna göre adadaki nüfusun artma eğiliminde olduğu söylenebilir. Ancak bu değerlendirmeyi Müslim ve Gayrimüslim olarak ayrı ayrı yaptığımızda Müslim erkek nüfus içerisinde 0-14 yaşları arasında olanların oranı % 30'dur. Bu durumda adadaki Müslim nüfus sabit kalma eğilimindedir. Gayrimüslimlerin oranı ise % 43 olup hızlı artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Adada yaşayan bütün erkek nüfusun yaş ortalaması 24,7'dir. Müslim erkek nüfusun ortalaması 28, Gayrimüslim erkek nüfusun

³¹ BOA. ML. VRD. TMT. 16037.

³² Güran 1998a, 184-185.

ortalaması ise 23,1'dir. Müslim nüfusun Gayrimüslim nüfustan daha yaşlı olduğu görülmektedir.

Adada yaşayan ailelerin erkek üye sayıları itibarıyla dağılımı Tablo-6'da görülmektedir. Müslim hanelerin % 35'i yalnız bir tek erkek nüfustan meydana gelmektedir. % 41'i iki erkek nüfuslu, % 16'sı üç erkek nüfuslu, % 6'sı dört erkek nüfusludur. Beş erkek nüfuslu aileler, tüm ailelerin sadece % 2'sidir. Gayrimüslim hanelerin % 34'ü yalnız bir erkek nüfustan oluşmaktadır. % 28'i iki erkek nüfuslu, % 20'si üç erkek nüfuslu, % 12'si dört erkek nüfuslu, % 5'i beş erkek nüfusludur. Altı ve daha fazla erkek nüfusu aileler, tüm ailelerin yalnızca % 1'dir. Hanelerin faal nüfus sayıları itibarıyla mahalleler arasında ortaya çıkan farklılıklar, hanelerin erkek nüfus sayılarında da ortaya çıkmaktadır. Değirmendere, Han, Kale mahalleleri ortalama erkek nüfus sayısının en düşük olduğu yerlerdir.

Tablo-6. Hanelerin Erkek Nüfus Sayıları İtibarıyla Dağılımı/ 1840

<i>Mahalle adı</i>	<i>1 kişi</i>	<i>2 kişi</i>	<i>3 kişi</i>	<i>4 kişi</i>	<i>5 kişi</i>	<i>6 kişi</i>	<i>7 kişi</i>	<i>toplam nüfus</i>	<i>Toplam hane</i>	<i>hane başına nüfus</i>
Alaybey	36	45	21	7	1	-	-	222	110	2,0
Değirmen	13	24	5	3	-	-	-	88	45	1,9
Han	11	12	2	-	-	-	-	41	25	1,6
Kale	10	8	5	2	-	-	-	49	25	1,9
Metris	16	15	6	3	3	-	-	91	43	2,1
Toplam	86	104	39	15	4	-	-	491	248	2,0
Yüzde	35	41	16	6	2	-	-			
Bayır	52	39	24	14	5	1	1	296	136	2,1
Kilise	22	23	17	11	8	3	1	228	85	2,6
Manastır	30	32	25	13	6	-	-	251	106	2,3
Orta	28	20	14	10	1	-	-	155	73	2,1
Yabancılar	6	4	4	2	-	-	-	34	16	2,1
Toplam	138	118	84	50	20	4	2	964	416	2,3
%	34	28	20	12	5	1				
Genel Toplam	224	222	123	65	24	4	2	1455	664	2,1

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

Ailelerin büyüklüğünün diğer önemli bir göstergesi, aile üyeleri arasındaki akrabalık ilişkisidir. Tablo-7'de adadaki Müslim ve Gayrimüslim hanelerde yaşayan nüfusun aile reisi ile akrabalık derecesi gösterilmektedir. Müslim erkek nüfusun % 51'i aile reisi, % 43'ü oğul, % 3'ü kardeş % 1'i torun,

% 2'si, baba, damat, dede, enişte, köle, yeğen, kayınpeder, üvey kardeş, üvey oğul gibi kişilerdir. Gayrimüslim erkek nüfusun % 43'ü aile reisi, % 48'i oğul, % 6'sı kardeş, %1'i torun, % 2'si ise damat, yeğen, köle ve üvey oğul gibi kişilerdir. Buna göre, adadaki Müslim ve Gayrimüslim hanelerin büyük çoğunluğunun anne, baba ve çocuklardan meydana geldiği görülmektedir.

Tablo-7 Hanelerin erkek nüfusunun akrabalık derecesine göre dağılımı/ 1840

Hane Reisinin						
Mahalle adı	Hane reisi	Oğlu	Kar deşi	Tor unu	Sair	Toplam Nüfus
Alaybey	110	100	4	1	7	222
Değirmen	45	40	3	-	-	88
Han	25	12	4	-	-	41
Kale	25	20	-	2	2	49
Metris	43	40	4	1	3	91
Toplam	248	212	15	4	12	491
%	51	43	3	1	2	
Bayır	136	133	21	1	5	296
Kilise	85	128	10	3	2	228
Manastır	106	127	14	1	3	251
Orta	73	68	11	-	3	155
Yabancı	16	14	2	-	2	34
Toplam	416	470	58	5	15	964
%	43	48	6	1	2	
G Toplam	664	682	73	9	25	1455
%	46	46	5	1	2	

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

Tablo-8'de adada yaşayan hanelerin aile reislerinin yaş dağılımı gösterilmiştir. Müslim hane reislerinin % 9'u 25 yaş altında; % 20'si 25-34, % 18'i 35-44, % 25'i 45-54, % 18'i 55-64 yaşları arasında bulunurken % 10'unun ise yaşı 65 ve daha fazladır. Müslim hane reislerinin yaş ortalaması 38-44 arasında değişmektedir. Gayrimüslim hane reislerinin ise % 13'ü 25 yaş altında; % 23'ü 25-34, % 24'ü 35-44, % 16'sı 45-54, % 13'ü 55-64 yaşları arasında iken % 11'in yaşı 65 ve daha fazla olduğu görülmektedir. Gayrimüslim hane reislerinin yaş ortalaması, 37- 42 arasında değişmektedir.

Tablo- 8. Hane Reislerin Yaş Dağılımı/ 1840.

<i>Mahalle adı</i>	<i>1-24</i>	<i>25-34</i>	<i>35-44</i>	<i>45-54</i>	<i>55-64</i>	<i>65+</i>	<i>Toplam</i>	<i>Ortalama yaşı</i>
Alaybey	5	20	24	32	20	9	110	43,9
Değirmen	5	9	8	8	8	7	45	42,7
Han	3	6	5	7	2	2	25	40,2
Kale	2	11	1	6	4	1	25	38,3
Metris	7	4	7	9	10	6	43	44,4
Toplam	22	50	45	62	44	25	248	41,9
Bayır	21	34	29	19	17	16	136	39,9
Kilise	10	18	20	19	12	6	85	40,7
Manastır	11	26	28	17	13	11	106	41,2
Orta	9	14	18	9	12	11	73	42,7
Yabancılar	3	2	6	4	-	1	16	37,3
Toplam	54	94	101	68	54	45	416	40,3

1-3. Hane Reislerinin Fizikî Şekilleri: Temettuât defterlerinde hane sahiplerinin boyları kısa, orta ve uzun, yüzleri de bıyıklı (kara, kır, kumral, şâbb-ı emred, ter) veya sakallı (ak, kara, kır, kumral, sarı) olarak belirtilmiştir

Tablo- 9. Hane reislerinin Fiziki Şekilleri

<i>Hane Reisleri</i>	<i>Boy</i>			<i>Bıyık</i>						<i>Sakal</i>				
	<i>Kısa</i>	<i>Orta</i>	<i>Uzun</i>	<i>Kara</i>	<i>Kır</i>	<i>Kumral</i>	<i>Sarı</i>	<i>Şâbb-ı emred</i>	<i>Ter</i>	<i>Ak</i>	<i>Kara</i>	<i>Kır</i>	<i>kumral</i>	<i>Sarı</i>
Müslim	11	170	56	16	3	22	11	10	24	24	40	5	29	6
G.müslim	46	214	127	109	85	56	99	15	20	3	-	-	-	-

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

Tablo- 9'daki verilere göre, Müslim hane reislerinin % 21'i bıyıklı, % 14'ü şâbb-ı emred³³ ve ter denilen bıyıkları yeni terlemeye başlamış, % 61'i sakallıdır. Müslim hane reislerinin % 69'ü orta boylu, % 23'ü uzun boylu, % 4'ü kısa boyludur. Buna göre, adadaki Müslim hane reislerinin çoğunluğunu orta boylu ve sakallılar oluşturmaktadır. Müslimler için sakal bırakmak sünnet olarak algılandığından dinî bir nitelik taşımaktadır. Bu yüzden Müslimlerin büyük çoğunluğu sakallıdır.

³³ Daha sakalı, bıyığı gelmemiş, delikanlı. Bkz: Şemseddin Sâmî 1317b, 761.

Gayrimüslim hane reislerinin % 53'ü orta, % 32'i uzun ve % 12'si kısa boyludur. Hane reislerinin % 3'ünün ise boyları belirtilmemiştir. Gayrimüslim hane reislerinin % 87'si bıyıklı, % 9'u bıyıksız, % 1'i sakallı idi. Hane reisleri de genellikle orta ve uzun boylu ve bıyıklı idiler. Adada yaşayan iki grup arasında şekilce en büyük fark Müslimlerin sakallı, Gayrimüslimlerin ise sakalsız ve bıyıklı olmalarıdır. Dinî bir imaj olan sakalın iki grubun erkekleri arasında en önemli ayırt edici unsur olduğu anlaşılmaktadır³⁴.

Tablo-10. Hane Reislerinin Meslekler.

<i>Meslekler</i>	<i>Müslim</i>	<i>Gayri müslim</i>	<i>Meslekler</i>	<i>Müslim</i>	<i>Gayri müslim</i>
Babuçu	1	7	Kahveci	-	4
Bahçevan		2	Kalaycı	-	2
Bakkal	1	-	Kalede yüzbaşı	1	-
Balıkçı	2	3	Kasap	2	-
Berber	2	1	Kiremitçi	-	1
İmam	2	-	Kunduracı	-	1
Çiftçi		4	Kürekçi	-	1
Çoban		9	Liman reisi	1	-
Davulcu	1		Marangoz	-	3
Değirmenci	-	4	Mesleği belirtilmemiş	124	335
Dizdar	1		Reis	6	3
Duhancı		1	Saatçi	1	-
Duvarcı		2	Simitçi	-	3
Dülger	-	1	Sucu	1	2
Ekmekçi		2	Süngerci	-	1
Eskici		1	Terzi	-	5
Hamamcı	1	-	Topçu mülazım	1	-
Hekim	-	2	Topçu neferi	93	-
Helvacı	1	-	Topçu onbaşı	7	-
Toplam				248	400

³⁴ BOA. ML. VRD. TMT. 16037

1-4. Hane Reislerinin Meslekleri

1840 sayımlarında hane reislerinin meslekleri çoğunlukla yazılmamıştır. Tablo-10'da hane reislerinin mesleklerine göre dağılımı görülmektedir. 648 hane reisinden 459'unun meslekleri belirtilmemiştir. Ancak defter kayıtlarına göre, bu kişilerin büyük kısmının bir bağ veya bir tarlaya sahip olmaları bunların çiftçilik ve bağcılıkla iştigâl ettiklerini göstermektedir. Müslim hane reislerinin bir kısmı da topçu askeri olarak adada görev yapan kişilerdir. Adada meslek olarak askerlik, çiftçilik ve bağcılık yapan hane reisleri yoğunluktadır. Esnafılık ve tüccarlık faaliyetleriyle ilgili meslekler azdır³⁵. Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesine göre 1870 yılında adada, çiftçi, bağcı, tuhafiyeci, gemici, kayıkçı ve balıkçı gibi meslek sahipleri bulunmaktadır³⁶.

2- Tarım ve Hayvancılık

2.1-Tarım Arazilerinin Durumu: 1840 yılında yapılan temettuât sayımlarına göre, Bozcaada'daki hane sahiplerinin 5550 dönüm ekili ve dikili arazisi bulunmaktadır (Tablo-11). Bu arazilerin 3263,5 dönümü bağ ve 2286,5 dönümü tarladır. Tarla ve bağların adada hangi mahallerde buldukları defterde belirtilmemiştir. Bunun dışında dönümleri belirtilmeden, sadece adet ve kıymetleri yazılan çiftlik, zeytinlik, bahçe, palamutluk gibi ekili ve dikili araziler de defterde kayıtlıdır. Bu şekilde adada, Müslimlere ait 9 zeytin ağacı, 17 çiftlik, 1 mezra, 5 mera ve 6 bahçe vardır. Gayrimüslimler ise, 18 çiftlik ve 11 bahçeye sahiptirler.

Tablo-11. Toprağın Kullanım Alanları İtibarıyla Dağılımı
Hane Başına Düşen Bağ ve Tarla 1840/Dönüm

Arazilerin sahipleri	Dikili araziler Bağ / Dönüm			Ekili araziler Tarla/Dönüm		
	Adada	Ada dışında	Hane başına düşen bağ/dönüm	Adada	Ada dışında	Hane başına düşen tarla/dönüm
Müslim	1137	66	4,8	548	718	5,1
G.müslim	2060,5	-	4,9	1020,5	-	2,4
Toplam	3197,5	66	4,9	1568,5	718	3,4

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

³⁵ BOA. ML. VRD. TMT. 16037

³⁶ Cezayir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi 1287, 47.

Adada ikamet eden Müslimlerin bir kısmı hem adada hem de Ezine ve köylerinde tarla, bağ, zeytinlik ve palamutluk gibi ekili ve dikili arazilere sahiptir. Bu şekilde ada dışında sahip olunan 66 dönüm bağ, 718 dönüm tarla, 342 adet zeytin ağacı ve 62 palamutluk mevcuttur. Muhtemelen buralardan gelerek Bozcaada'ya yerleşen bu kişiler geldikleri yerlerdeki arazilerini ekip biçmeye devam etmektedirler. Adadaki tarım arazilerinin azlığı da ada dışında çiftçilik yapmayı zorunlu hale getirmiş olabilir. Ada dışındaki araziler çıkarıldığı zaman adada 3197,5 dönüm (% 67) bağ ve 1568,5 dönüm (% 33) tarla olmak üzere toplam 4766 dönüm ekili ve dikili arazi bulunmaktadır. Adanın toprak yapısı ve iklimi bağcılığa uygun olduğundan bağ işletmeleri çoğunluktadır.

Adada bulunan ekili ve dikili arazilerin sahiplerinin dağılımına bakacak olursak % 65'i (3081 dönüm) Gayrimüslimlere, % 35'i (1685 dönüm) ise Müslimlere aittir. Bu arazilerden çoğunu bağlar oluşturmaktadır. Adadaki bağların % 64'üne (2060,5 dönüm) Gayrimüslimler, % 36'sına (1137 dönüm) ise Müslimler sahiptirler.

Hane başına düşen bağ miktarı Müslimlerde 4,8, Gayrimüslimlerde 4,9'dur. Hane başına düşen tarla miktarı Müslimler için 5,1, Gayrimüslimler için 2,4'dür. Hane başına düşen bağ miktarı Müslim ve Gayrimüslimler için eşitken, hane başına düşen tarla miktarı Müslimlerde daha fazladır. Bu durum, Müslimlerin ada dışında sahip oldukları tarlalardan kaynaklanmaktadır. Adanın üretim yapısına baktığımız zaman bağcılık başta gelir. Bu bilgiler, adada yaşayan nüfusun büyük çoğunluğunun geçim kaynağı olarak bağcılıkla iştiğal ettiklerini göstermektedir³⁷.

Tablo-12. Adada ve Ada Dışındaki Tarlaların Sayısı ve Büyüklükleri/ 1840.

Tarla Büyük lükleri/ dönüm	Tarla Sayısı/Adet				Toplam tarla sayısı	388 parça tarla içindeki % 'si
	Müslim		Gayrimüslim			
	Ada da	Ada dışında	Osmanlı tebaası/Rum	Yaban cılar		
1-4,5	65	7	185	10	267	70
5-9	15	10	38	1	64	16
10-25	7	14	20	3	44	11
26-100	5	8	-	-	13	3
Toplam	92	39	243	14	388	100

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

³⁷ BOA. ML. VRD. TMT. 16037

2.2. Tarlalar: Coğrafi ve iklim şartları sebebiyle adada tarım yapmaya uygun arazi miktarı çok azdır. Bu yüzden tarım faaliyetleri, adada bağıcılık faaliyetleri kadar yoğun değildir. Tablo-12’de Müslim ve Gayrimüslimlerin tasarrufunda bulunan tarlaların adetleri ve dönüm olarak büyüklükleri gösterilmiştir.

Ada ve ada dışında hanelerin sahip oldukları 388 parça tarla mevcuttur. Bu tarlaların % 66’sı (257 adet) Gayrimüslimler, % 34’ü (131 adet) Müslimlerin tasarrufundadır. Müslimlere ait tarlalardan % 30’u (39 adet) ada dışındadır³⁸. Gayrimüslimlerin sahip oldukları tarlalar arasında konsolosluk yapan yabancı devletlerin tebaası kişilerin işlettikleri 14 parça (78,5 dönüm) tarla da bulunmaktadır³⁹. Sahip olunan tarlaların büyük çoğunluğu 1-4,5 dönüm arasındadır. Bunlar, toplam tarlaların % 70’ini oluşturmaktadır. Bu durum adalılarının oldukça küçük tarlalara sahip olduklarını göstermektedir. Tarlaların % 16’sı 5-9,5, % 11’i 10-25 dönüm arasındadır. 26-100 dönüm arasında bulunan büyük tarla sayısı sadece 13’dür. Bu tarlalardan adada bulunan beşi 30-60 dönüm arasındadır. Ada dışında bulunan 8 büyük tarla ise 28-100 dönüm arasındadır. Adalıların sahip olduğu en büyük tarla (100 dönüm), Ezine dâhilindeki Darıköy’dedir. Adada dönümleri belirtilmeyen 35 çiftlik arazisi de mevcuttur⁴⁰.

Tarlaların Müslim haneler arasındaki dağılımı ise şöyledir: Adada bulunan 72 ve ada dışındaki 23 tarlaya tek kişi sahiptir. İkinci tarlası adada bulunan 3 ve ada dışında olan 12 kişi, üç tarlası bulunan 2 kişi vardır⁴¹. Tarlaların Gayrimüslim haneler arasındaki dağılımı ise şöyle idi: Bir tarlası olan hane sayısı 249, 2 tarlası olan hane sayısı ise 4’tür. Gayrimüslimlerin ada dışında tarlaları bulunmamaktadır.

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesine göre, Bozcaada’da 1876’da 22644 dönüm arazi vardır⁴². Bu sayı, temettuât sayımlarındaki verilerin üç katıdır. 1840 temettuât sayımlarında yetişen ürünlerle ilgili de bilgiler yoktur. Vilâyet Sâlnâmelerine göre, adada buğday, arpa, bostan, çavdar, alaf, ceviz, ayva, armut, pamuk, soğan, burçak, incir, üzüm gibi hububat ve meyveler

³⁸ Bu yerler, Ezine, Geyikli, Kestanbol, Darıköy, Pınarbaşı, Şab, Bozköy, Balıklı idi

³⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 16037.

⁴⁰ Adada ortalama bir dönüm tarla 64-75 kuruş arasında değişmektedir. Ortalama bir çiftliğin değeri ise 1000 kuruş civarındadır. Bu durumda bir çiftliğin ortalama 15 dönüm olduğu söylenebilir. Bu şekilde adadaki 35 çiftliğin toplam 500-550 dönümlük bir araziye sahip oldukları tahmin edilebilir.

⁴¹ Temettuât defterinde 20 Müslim, hane numarası verilmeden kaydedilmiştir. Tablodaki bağ sayısında bu durumda olan kişilerin sahip olduğu 18 bağ da dâhil edilmiştir. Hane numarası verilmeyen kişiler uzun süre adada bulunmayanlar, kadınlar ve hastalar idi.

⁴² Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi 1293, 172.

yetiştirilmektedir. Sâlnâmelerde adalıların üzüm mahsulü dışında diğerlerine önem vermediği, üzüm dışındaki mahsulün ada halkının ihtiyacını karşılamada yetersiz olduğu adadaki toprağın veriminin vasat olduğu da belirtilmektedir⁴³.

2.3-Bağcılık: Bağcılık kaza tarımında önemli bir yere sahiptir. Bağcılık ve bahçecilik tarla tarımına göre emek-yoğun faaliyetler olup nüfusun yoğun olduğu kasaba ve şehir çevrelerinde oldukça yaygındır. Bağ ve bahçe ürünleri pazara dönük ürünlerdir. Bağlar XIX. yüzyılın ikinci yarısında imparatorluğun bazı bölgelerinde tarım yapılan toprakların önemli bir bölümünü meydana getirmektedir. Bağ ve bahçe ürünlerinin, vilayetlerin ziraat üretimleri içindeki payı %1 ile % 32 arasında değişmektedir⁴⁴. Bozcaada ise bu pay % 66 gibi çok yüksek bir orana sahiptir. 3234 dönüm bağın bulunduğu adada halk geçimini bağcılıktan sağlamaktadır.

Adada ve ada dışında hanelerin sahip oldukları 626 parça bağ bulunmaktadır. Bu bağların % 62'si (390 adet) Gayrimüslimler, % 38'i (236 adet) Müslimlerin tasarrufundadır. Müslimlere ait bağlardan % 8'i (20 adet) ise ada dışındadır⁴⁵. Gayrimüslimlere ait bağlardan % 3 ise adada yaşayan yabancılar tarafından işletilmektedir.

Tablo-13. Adada ve Ada Dışındaki Bağların Sayısı ve Büyüklükleri.

<i>Bağ büyüklükleri/dönüm</i>	<i>Bağ Sayısı/Adet</i>				<i>Toplam bağ sayısı</i>	<i>626 parça bağ içindeki %'si</i>
	Müslim		Gayrimüslim			
	Adada	Ada dışında	Osmanlı teb'ası/Rum	Yabancılar		
1-4,5	112	18	185	5	320	51
5-9,5	70	-	145	7	222	35
10-14,5	29	2	40	1	72	12
15-20	5		7	-	12	2
Toplam bağ sayısı	216	20	377	13	626	100

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

Bağların Müslim haneler arasındaki dağılımı şöyledir: Adadaki 181 ve ada dışındaki 9 bağa tek kişi sahiptir. İkinci bağı adada bulunan 10 ve ada

⁴³ Cezâyir-i Bahr-i Sefid Sâlnâmesi 1287, 50; 1311, 296; 1312, 308.

⁴⁴ Güran 1998a, 79.

⁴⁵ BOA. ML. VRD. TMT. 16037. Bu yerler, Ezine, Geyikli, Dalyan, Kestanbol, Kemalli, Alemşad, Koçali, İstanbullu idi.

dışında olan 10 kişi vardır. Üç bağa sahip iki kişi bulunmaktadır⁴⁶. Gayrimüslim haneler arasında bir bağa sahip olan hane sayısı 385, 2 bağa sahip hane sayısı ise 5'tir. Bozcaada'daki bağlarının % 51'i, 1-4,5, % 35 ise 5-9,5 dönüm arasındadır. Sahip olunan bağların büyük çoğunluğu 1-9,5 dönüm arasında değişmektedir. 1318 ve 1319 tarihli Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesine göre, adada 7000 dönüm bağ bulunmaktadır⁴⁷.

2.4-Hayvancılık: Hayvan yetiştiriciliği, en önemli ziraî faaliyetlerden biridir. Tarımla uğraşan haneler çeşitli amaçlarla hayvan yetiştirirlerdi: a- At, öküz ve manda gibi hayvanları koşum ve yük taşımada işlerinde kullanmak b- Gübre sağlamak c- Çiftçinin kendi ailesinin peynir, yağ, süt, et, deri ve yapağı ihtiyacını gidermek d- Bu ürünleri piyasa için üretmek. Tarla tarımını temel faaliyet olarak yürüten çiftçiler, hayvanları üretim faaliyetlerinin yardımcı araçları olarak kullanırlar. Buralarda hayvanlar, gübre sağlar, taşıma, çift sürme, harman işlerini görür, çiftçinin hayvan ürünü ihtiyacını karşılardı. Buna karşılık hayvancılığı temel faaliyet olarak yürüten bir işletme, pazar için et, yağ, süt, deri ve yapağı üretmek üzere hayvan yetiştirirdi⁴⁸.

Tablo-14. Büyük ve Küçükbaş Hayvan Sayıları

Hayvan türü	Müslim Hayvan Sayısı	Gayrimüslim Hayvan Sayısı
Karasığır öküzü	64	28
Karasığır ineği ve dana	73	54
Merkebe	86	130
Katır	4	1
Beygir	33	46
Tosun	5	-
Kısrak	3	16
Ester	1	4
Deve	-	7
Koyun	656	456
Keçi	475	282

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri.

⁴⁶ BOA. ML.VRD. TMT-16037. Temettuât defterinde 20 Müslim, hane numarası verilmeden kaydedilmiştir. Tablodaki bağ sayısına bu durumdaki kişilerin sahip olduğu 18 bağ dâhil edilmiştir.

⁴⁷ Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi 1318, 271; 1319, 271.

⁴⁸ Güran 1998a, 100.

Bozcaada hayvancılık temel geçim kaynakları arasında yer almaz. Adada karasığır öküzü gibi koşum işlerinde, katır, deve, beygir, merkep gibi yük işlerinde kullanılan ayrıca inek gibi sütünden ve etinden yararlanan çeşitli büyükbaş hayvanlar ve koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlar yetiştirilmektedir. Tablo-14'de hanelerin sahip oldukları hayvanların sayıları verilmiştir. Müslim hanelerde en fazla bulunan büyükbaş hayvanlar yük taşımada kullanılan merkep (86 adet) ve beygirlerdir (33 adet). Daha sonra, ailelerin yağ, süt, peynir ihtiyaçlarını gidermek için beslenen hayvanlar arasında yer alan karasığır ineği ve danası (73 adet) gelmektedir. 64 adet karasığır öküzü ise adadaki sınırlı sayıdaki tarlada koşum hayvanı olarak kullanılmaktadır. Koyun (656 adet) ve keçiler de (475 adet) hanelerin et, yün, deri ihtiyaçlarını karşılamak üzere sınırlı sayıda beslenen küçükbaş hayvanlar arasında gelmektedir. Gayrimüslim hanelerin de sahip oldukları büyükbaş hayvanların başında Müslimlerde olduğu yük taşıma işlerinde kullanılan merkep (130 adet) ve beygirler (46 adet) gelmektedir. İkinci sırada inek/dana (52 adet), karasığır öküzü (28 adet) vardır. Koyun (456 adet) ve keçiler de (282 adet) Gayrimüslim hanelerin besledikleri küçükbaş hayvanlar arasında yer almaktadır. Müslim ve Gayrimüslim hanelerin besledikleri hayvan türleri benzerdir. Tek fark Gayrimüslim bir hanenin 7 adet deveye sahip olmasıdır⁴⁹. Bu verilere göre, hayvancılığın adada önemli bir yere sahip olmadığı ve ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere beslendiği söylenebilir. Özellikle büyükbaş hayvanlar arasında en çok beslenen merkep ve beygir bağcılık üretiminde taşıma işlerinde kullanılmaktadır. Adada pazara yönelik hayvancılık yapılmadığı hayvan sayılarının azlığından anlaşılmaktadır.

3. Sosyal ve Ekonomik Yapı

3.1. Hanelerin Sahip oldukları Toplam Servet ve Dağılımı

Şehirlerin ortaya çıkması ve büyüüp gelişmesinde sosyal, siyasî ve iktisadî etkenlerin yanında coğrafi konumu da önemlidir. Coğrafi bakımdan Bozcaada'nın çeşitli zorlukları vardır. Ulaşım zorluğu, ekili-dikili arazilerin azlığı, zirai ve hayvancılık faaliyetlerini engellemektedir. Bu yüzden adada servet ve gelir oluşturacak değerler sınırlıdır. Adanın coğrafi ve iklim şartları sadece bağcılık yapmaya elverişlidir. Bu yüzden en önemli servet ve gelir kaynağını bağcılık oluşturmaktadır.

Hanelerin sahip oldukları servetler temettuât defterinde emlak ve hayvanlar olmak üzere iki grupta yazılmıştır. Bozcaada'da emlak değerini oluşturan bağ, bahçe, çiftlik, mera-mezra, palamutluk, tarla ve zeytinlik gibi zirai üretime temel teşkil eden servetler birinci sıradadır. İkinci sırada, arsa,

---

⁴⁹ BOA. ML. VRD. TMT. 16037

dam-harman, değirmen, dükkân, hamam, han, kayık, gibi gayrimenkuller gelmektedir. Üçüncü sırada ise hayvan değerlerini oluşturan her türlü büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ve arılar vardır. Hane reislerinin serveti hesaplanırken bunlar dikkate alınmıştır. Temettuât sayımlarında ikamet edilen evler, hanelerin sahip oldukları servet arasında gösterilmemiştir.

Hanelerin sahip oldukları servetler, Tablo-15’de emlak ve hayvanlar adı altında ele alınmıştır. Buna göre, Müslim hanelerin servetlerinin % 85’ini bağ, tarla, çiftlik, zeytinlik, palamutluk gibi ziraî üretime temel teşkil eden servetler ile ticarî faaliyetlerin yapıldığı dükkân, mağaza, değirmen gibi gayrimenkuller oluşturmaktadır. % 15’ini ise büyük ve küçükbaş hayvanlar oluşturmaktadır. Hanelerin sahip oldukları servetin birinci kaynağı emlak içerisinde yer alan ziraî üretime temel teşkil eden bağlardır. Bağlar hanelerin servetlerinin % 38’ini oluşturmaktadır. İkinci servet kaynağı kayıklar (% 12), üçüncüsü çiftlikler ve büyükbaş hayvanlar (% 8), dördüncüsü palamutluk, küçükbaş hayvanlar (% 7), beşincisi ise dükkân ve tarlalardır (% 6).

Tablo-15. Hanelerin Servet ve Gelir Kaynakları.

Servet kaynakları	Müslim			Gayrimüslim		
	Sahip olan hane sayısı	Toplam kıymeti/ kuruş	Toplam servet içindeki oranı %	Sahip olan hane sayısı	Toplam kıymeti/ kuruş	Toplam servet içindeki oranı
Arsa	9	2160	0,3	12	2510	0,3
Bağ	212	183737	38	380	353410	56
Bahçe	6	5100	1	7	3600	0,5
Çamlık	6	4500	1	-	-	-
Çiftlik	19	38400	8	16	17000	3
Dam- harman	12	2350	0,3	32	8415	1
Değirmen	5	8100	2	5	12300	2
Dükkan	41	26750	6	78	78820	13
Hamam	3	8000	2	-	-	-
Han	-	-	-	1	3460	1
Kayık	30	55900	12	40	32624	5
mera/mezra	6	1200	0,2	2	700	0,1
palamutluk	57	36335	7	-	-	-
Tarla	112	30058	6	249	47600	8
Zeytinlik	53	5104	1	-	-	-
Büyükbaş hayvan		40585	8	-	39635	6
Küçükbaş		35120	7	-	24161	4
Arıkovanı	15	1114	0,2	13	580	0,1
Toplam	15	484513	100		624815	100

Gayrimüslim hanelerin servetlerinin % 90'ı emlak, % 10'u ise hayvanlar meydana getirmektedir. Hanelerin servetlerin birinci kaynağı Müslimlerde olduğu gibi bağlardır. Bağlar, servet kaynaklarının % 56'sını oluşturmaktadır. İkinci servet kaynağı dükkânlar (% 13), üçüncüsü tarlalar (% 8), dördüncüsü büyükbaş hayvanlar (% 6), beşincisi kayıklardır (% 5).

Müslim ve Gayrimüslimler arasında servet kaynakları bakımından benzerlikler bulunmaktadır. Her iki grubun da en önemli servet kaynakları bağlardır. Bağların dışında, değirmen, tarla, kayık, çiftlik, dükkân, bahçe ve hayvanlar her iki grubun da servet kaynakları arasında yer almaktadır. Bunun dışında palamutluk, zeytinlik, çamlık ve hamam gibi bazı gayrimenkullere sadece Müslim hanelerin sahip oldukları görülmektedir.

Tablo-16. Müslim Hanelerin sahip oldukları toplam servetin dilimler itibarıyla dağılımı 1840 (kuruş)

Mahalle	0-1000		1001- 2000		2001-3000		3001-4000		4001 ve üstü		Toplam	
	HS	Servet	HS	Servet	HS	Servet	HS	Servet	HS	Servet	HS	Servet
Alaybey	60	22573	22	33975	14	36710	9	30370	15	115681	120	239309
Değirmen	28	6740	13	18745	3	7750	2	7150	3	18470	49	58855
Han	10	4736	6	7125	6	14577	2	6819	3	32140	27	65397
Kale	20	6750	2	3750	2	4870	1	3075	2	11575	27	30020
Metris	20	7065	9	13340	3	7844	6	21830	7	40853	45	90932
toplam	138	47864	52	76935	28	71751	20	69244	30	218719	268	484513

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri- HS: Hane Sayısı

Hanelerin sahip oldukları servet dağılımını belirlemek amacıyla, Tablo-16'da Müslimlerin emlak ve hayvan değerleri beş dilim şeklinde tasnif edilmiştir. 484.513 kuruş servete sahip olan Müslimlerin servet dağılımının en fazla yoğunlaştığı dilim en düşük servete sahip hanelerin bulunduğu 0-1000 kuruş aralığında yer alan birinci dilimdir. Bu dilimde 138 hane bulunmakta ve sahip oldukları toplam servet 47.864 kuruştur. Toplam hanelerin % 52'sinin yer aldığı bu dilimde yer alan haneler toplam servetin sadece % 10'una sahiptir. Ayrıca bu dilimde hiçbir serveti olmayan 31 kişi de bulunmaktadır. Genellikle topçu askerlerinin ikamet ettiği Kale Mahallesi serveti en düşük olan mahalledir. 100 hane ise 1001-4000 kuruşluk orta servet diliminde yer almaktadır. Bu haneler genel hanelerin % 37'sini ve genel servetin ise % 45'ine sahiptir. En yüksek servet dilimini oluşturan 4001 kuruş ve üzerinde 30 hane bulunmaktadır. Bunlar Müslim hanelerin % 11'ini oluştururken toplam servetin % 45'ine sahip bulunmaktadır.

Gayrimüslim haneler 624.815 kuruş servete sahiptir (Tablo-17). Gayrimüslimlerin servet dağılımının yoğunlaştığı dilim en düşük servete sahip hanelerin bulunduğu 0-1000 kuruş aralığında yer alan birinci dilimdir. Bu dilimde 205 hane bulunmakta ve sahip oldukları toplam servet 102631 kuruştur. Toplam hanelerin % 49'unun yer aldığı bu dilimde yer alan haneler toplam servetin sadece % 16'sına sahiptir. Ayrıca bu dilimde hiçbir serveti olmayan 15 kişi de bulunmaktadır. 181 hane ise 1001-4000 kuruşluk orta servet diliminde yer almaktadır. Bu haneler genel hanelerin % 44'unu ve genel servetin ise % 56'sına sahiptir. En yüksek servet dilimini oluşturan 4001 kuruş ve üzerinde 30 hane bulunmaktadır. Bunlar hanelerin % 7'sini oluştururken toplam servetin % 28'sine sahiptirler

Tablo-17. Gayrimüslim hanelerin sahip oldukları toplam servetin dilimler itibarıyla dağılımı 1840 (kuruş)

Mahalle	0-1000		1001- 2000		2001-3000		3001-4000		4001 ve üstü		Toplam	
	HS	Servet	HS	Servet	HS	Servet	HS	Servet	HS	Servet	HS	Servet
Bayır	80	35065	39	52905	12	32140	2	6590	3	15375	136	142075
Kilise	33	17300	14	19935	14	33915	11	39329	13	73157	85	183636
Manastır	53	29090	32	48390	12	29690	5	15960	4	20680	106	143810
Orta	36	20136	22	32255	8	19657	1	3100	6	40926	73	116074
Yabancılar	3	1040	7	11255	2	4875			4	22050	16	39220
toplam	205	102631	114	164740	48	120277	19	64979	30	172188	416	624815

Adada en yüksek servet ve gelire, Han mahallesinde ikamet eden 47 yaşındaki topçu askeri Yahya ağazâde Ali Bey sahiptir. Ali Bey'in 21765 kuruşluk servetinin 16810 kuruşunu bağ, tarla, çiftlik, palamutluk, gibi ziraî üretim yapılan yerlerle kayık, dam dükkân, kahve gibi gayrimenkuller oluşturmaktadır. Servetin 4955 kuruşu ise büyükbaş hayvan değerleridir. 3250 kuruş yıllık geliri sahip olan Ali Bey, 147 kuruş gelir vergisi ödemektedir. İkinci en fazla servet ve gelire Alaybey Mahallesinde oturan 45 yaşında Halil Ağa bin Mustafa sahiptir. İki oğlu bulunan Halil Ağa'nın 19610 kuruşluk servetinin 10790 kuruşunu büyük ve küçük hayvanlar oluşturmaktadır. 8820 kuruşluk emlak serveti ise bağ, tarla, zeytinlik, palamutluk ve çiftlik gibi ziraî üretim değerleridir. Halil Ağa'nın 2600 kuruş yıllık geliri olup 147 kuruş gelir vergisi ödemektedir. Adanın üçüncü zengini 45 yaşında 3 oğlu olan Nuh bin Mehmed'dir. Servetinin büyük çoğunluğunu büyük ve küçük hayvanlar oluşturmaktadır (8300 kuruş). 5440 kuruşluk emlak serveti ise çiftlik ve bağdan

oluşmaktadır. 2500 yıllık gelirine karşılık yıllık 94 kuruş gelir vergisi vermektedir.

Gayrimüslimler arasında en fazla servet ve gelire sahip olan kişi Kilise mahallesinde kardeşi ile beraber oturan 30 yaşındaki Panayotoğlu Kostandi'dir. 10660 kuruşluk servetinin büyük kısmını (10510 kuruş) bağ, tarla, han, fırın, kahve ve mağaza değerleri oluşturmaktadır. 3000 kuruş yıllık gelirine karşılık 158,5 kuruş gelir vergisi ödemektedir. İkinci zengin ise Orta mahallesinde ikamet eden 60 yaşındaki Gavril Reistir. 8966 kuruşluk servetinin çoğunu üçte bir hissesine sahip olduğu kayıklardır (6666 kuruş). Bunun dışında, bağ ve mağazaya da sahiptir. 2600 kuruşluk yıllık gelirine karşılık 84 kuruş vergi vermektedir.

Tablo- 18. En Yüksek Servete Sahip Olan Hane Reisleri/ Kuruş

<i>Adı</i>	<i>Bağ, Bahçe Çiftlik Tarla Zeytinlik Palamutluk Mera/mezra</i>	<i>Arsa Çamlık Dam- harman</i>	<i>Değirmen Dükkan Hamam Han</i>	<i>Kayık</i>	<i>Hayvan</i>	<i>Toplam</i>
Yahyaagâzâde Ali Bey	11260	500	4050	1000	4955	21765
Halil Ağa bin Mustafa	8020	500	300	-	10790	19610
Nuh bin Mehmet	5440	-	-	-	8300	13740
Çalık Hasan Reis bin Mehmet	1500	-	-	8000	-	9500
Ethem Reis bin Ahmet	-	-	5000	4000	300	9300
Osman Efendizade Ali Efendi n	5130	200	700	-	3350	9380
Panayotoğlu Kostandi	4050	-	6460	-	150	10660
Gavril reis veledi Panayot	1700	-	600	6666	-	8966
Nikola veledi Yorgi	2750	1500	3400	-	545	8195
Fransa konsolos vekili Kostandi	5200	-	1200	1500	150	8050
Kalafatoğlu Nikola Veledi Yani	4800	150	2700	-	220	7870
Toplam	49850	2850	24410	21166	28760	127036

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuat Defteri.

Adada yaşayan en yüksek servet grubunda yer alan hanelerin servet kaynakları hakkında ayrıntılı bir analiz, yüksek tabakanın servetlerin hangi alanlarda toplandığı konusunda bilgi vermektedir. Adanın en zengin onbir ailesinin servet kaynaklarında birinci sırada zirai üretime temel teşkil eden bağ,

tarla, bahçe, zeytinlik, palamutluk gibi araziler gelmektedir. İkinci sırada ise hayvan servetleri vardır. Burada ilginç bir veri ortaya çıkmaktadır. Genel olarak hane reislerinin servetleri içerisinde % 15'lik bir paya sahip olan hayvancılık değerleri, en yüksek tabakanın servetleri arasında ikinci sırada yer almaktadır. Üçüncü sırada dükkân, değirmen, kahve gibi gayrimenkul değerleri gelmektedir. Dördüncü servet kaynağı ise kayık, pereme, piyade gibi deniz ulaşım araçları oluşturmaktadır. Müslim ve Gayrimüslim en yüksek servete sahip olan aileler arasında en önemli fark, Gayrimüslimlerin hayvan servetlerin en son sırada yer almasıdır. Yine her ikisinde de birinci sırada ziraî üretim değerleri gelmektedir⁵⁰.

3.2. Hane Başına Düşen Ortalama Servet: Hane başına düşen ortalama emlak ve hayvan değerleri Tablo-19'da gösterilmiştir. Müslim hane başına düşen ortalama emlak değeri 1521 kuruş, ortalama hayvan değeri ise 588 kuruştur. Buna göre, ortalama servet değeri 1788 kuruştur. Ortalama serveti en yüksek olan mahalle 2422 kuruş ile Han Mahallesi, en düşük ise 1111 kuruş ile Kale mahallesidir. Ayrıca Alaybey, Metris mahalleri adadaki ortalama servet değerinin üstünde iken Değirmen ve Kale mahallesi ise altındadır.

Tablo-19. Hane başına düşen ortalama gelir ve servet miktarı 1840/Kuruş.

<i>Mahalleler</i>	<i>Ortalama Gelir</i>	<i>Ortalama Emlak Değeri</i>	<i>Ortalama Hayvan Değeri</i>	<i>Ortalama Servet Değeri</i>
Alaybey	824	1701	355	2045
Değirmen	754	1179	163	1252
Han	970	2158	789	2422
Kale	510	864	953	1111
Metris	908	1703	679	2114
Toplam	793	1521	588	1788
Bayır	689	933	118	1044
Kilise	1016	2002	158	2160
Manastır	763	1081	274	1356
Orta	828	1526	63	1590
Yabancılar	-	2418	33	241
Toplam	803	1348	153	1501

Hane başına düşen ortalama emlak değeri Gayrimüslimlerde 1348 kuruş, ortalama hayvan değeri ise 153 kuruştur. Buna göre, ortalama servet değeri

⁵⁰ BOA. ML. VRD. TMT. 16037

1501 kuruştur. Kilise mahallesi 2160 kuruşla hane başına ortalama servetin en fazla olduğu mahalledir. Bayır mahallesi ise 1044 kuruşla hane başına ortalama servetin en düşük olduğu mahalledir. Kilise ve Orta mahallesi ortalamanın üstünde, Bayır, Manastır ise ortalamanın altındadır. Müslimlerin hane başına düşen servet değerleri Gayrimüslimlerden daha fazladır. Adanın ortalama servet dağılımı ise 1533 kuruştur. Buna göre, Alaybey, Han, Metris, Kilise, Orta mahalleleri şehir ortalamasının üstünde, Değirmen, Kale, Bayır, Manastır mahalleleri ise ortalamanın altındadır.

3.3. Haneler Arası Gelir Dağılımı: Tarım ekonomisinde gelir getiren en önemli kaynağın zirai üretim yapılan ekili dikili araziler olduğu bilinmektedir. Bozcaada kırsal bir yerleşim birimi olduğu için hane reislerinin birinci gelir kaynaklarını da zirai üretimden doğan gelirler oluşturmaktadır. 1840 sayımlarında servetler yazıldığı halde bunlardan elde edilen gelirler ayrıca belirtmeyerik, temettuât geliri şeklinde yazılmıştır. Hanelerin gelir dağılımı, vergilerden önce ve sonra olmak üzere iki safhada ele alınabilir. Bu çalışmada gelir dağılımı vergiler verilmeden önceki şekliyle ele alınmıştır. Bilindiği üzere geliri yaratan en önemli kaynak emlak, hayvan ticarî ve meslekî faaliyetlerdir.

Tablo-20. Hanelerin Gelir Dilimleri 1840/Kuruş

Mahalle	0		1-500		501- 1000		1001-1500		1501-2000		2001+		Toplam	
	HS	HS	Gelir	HS	Gelir	H S	Gelir	H S	Gelir	HS	Gelir	HS	Gelir	
Alaybey	8	36	15270	35	27050	23	31510	5	9220	3	7600	110	90650	
Değirmen	-	14	4870	23	18175	6	7275	2	3600	-	-	45	33920	
Han	3	3	1100	9	6850	6	6950	2	3600	2	5750	25	24250	
Kale	5	8	3700	10	6500	2	2550	-	-	-	-	25	12750	
Metris	3	10	4300	17	13020	8	11050	2	3200	3	7500	43	39070	
Toplam	19	71	29240	94	71595	45	59335	11	19620	8	20850	248	200640	
Bayır	7	47	19700	64	47300	12	15900	6	10800	-	-	136	93700	
Kilise	3	18	6800	32	26400	20	28700	7	12200	5	12250	85	86350	
Mnastır	1	35	15550	55	44550	12	15000	3	5800	-	-	106	80900	
Orta	-	24	9050	34	25700	7	9200	6	11800	2	4700	73	60450	
Toplam	11	124	51100	185	143950	51	68800	22	40600	7	16950	400	321400	
g.tplam	30	195	80340	279	215545	96	128135	33	60220	15	37800	648	522040	
%	5	30	15	43	41	15	25	5	12	2	7	100	100	

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri. HS: Hane Sayısı

Tablo-20'de gelirler beş grupta ele alınmıştır. Müslim hanelerin gelir dağılımı şu şekildedir: Gelir sıralamasının en alt dilimi 0-500 kuruş arasında yer alan ve hanelerin % 36'sını oluşturan 90 hanenin gelirden payı % 15 ve ortalama gelirleri 324,8 kuruştur. Bu dilim arasında hiçbir geliri olmayan 19 hane mevcuttur. Gelir sıralamasının orta dilimi 501-1500 kuruş arasında yer

alan ve hanelerin % 56'sını oluşturan 139 hanenin gelirden payı % 65 ve ortalama geliri 941,9 kuruştur. Gelir sıralamasının en üst dilimi 1500- 2001 kuruş üzerinde yer alan ve hanelerin % 8'ini oluşturan 19 hanenin gelirden payı % 20 ve ortalama gelirleri 2130 kuruştur. Hanelerin büyük çoğunluğu orta gelir grubunda toplanmıştır. Bu durum haneler arasında büyük gelir farkları olmadığını ve gelirin eşit bölündüğünü göstermektedir. Ancak en alt dilimde yer alan 90 ailenin ortalama geliri 324,8 kuruş iken en üst dilimde yer alan 19 hanenin ortalama geliri ise 2130 kuruş olması zengin hanelerle fakir haneler arasında altı kat fark olduğunu göstermektedir. Müslim hanelerin ortalama gelirinin 793 kuruş olduğu göz önüne alınırsa en alt gelir diliminde yer alan hanelerin bunun çok altında bir gelire sahip olduğu görülmektedir.

Gelir sıralamasının en alt diliminde (0-500 kuruş) yer alan ve hanelerin % 34'ünü oluşturan 135 Gayrimüslim hanenin gelirden payı % 16 ve ortalama gelirleri 378,5 kuruştur. Bu dilim arasında geliri olmayan 11 hane bulunmaktadır. Gelir sıralamasının orta dilimi (501-1500 kuruş) arasında yer alan ve hanelerin % 59'unu oluşturan 236 hanenin gelirden payı % 66 ve ortalama gelirleri 901,4 kuruştur. Gelir sıralamasının üst diliminde (1500-2001 kuruş üzeri) yer alan ve hanelerin % 7'sini oluşturan 29 hanenin gelirden payı % 18 ve ortalama gelirleri 1984,4 kuruştur. Müslimlerin gelir dağılımında olduğu gibi Gayrimüslimlerde de hanelerin çoğunun orta dilimde toplandığı ve haneler arasında gelir dağılımının eşit olduğunu göstermektedir. Gayrimüslim hane başına 828 kuruş gelir düşmektedir. Müslim ve Gayrimüslim haneler arasında gelir dağılımında benzerlik vardır. En yüksek gelir grubunda yer alan ve 2001 kuruştan daha fazla geliri olan sekiz Müslim ve yedi Gayrimüslim hane bulunmaktadır.

3-4. Esnâf ve Ticaret: En genel çizgileri ile esnâf, şehir ve kasabalarda, mal ve hizmet üretimiyle ilişkili herhangi bir iş kolunun belirli alanında uzmanlaşmış olarak çalışanların meydana getirdiği mesleki örgütlenmeler olarak tanımlanabilir⁵¹. Adadaki esnâf çeşitleri ve sayıları 1840 temettuât kayıtlarında tam olarak belirtilmemiştir. Ancak, dükkân sayısının bilinmesi de adadaki ticarî faaliyetlerin canlılığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Adadaki Müslimler, 9 mağaza, 29 dükkân, 1 mahzen, 2 hamam, 7 kahvehane, 2 han, 2 değirmen olmak üzere 52 adet ticarî işletme sahibidir. Gayrimüslimlerin sahip oldukları ve işlettikleri ticarî işletme sayısı ise 42 mağaza, 45 dükkân, 4 kahve, 4 değirmen, 6 fırın, 1 han olmak üzere 102 adettir. Ada ile Anadolu arasındaki ulaşımı sağlayan deniz taşıtlarının sayısı da defterde belirtilmiştir.

---

⁵¹ Genç 1986, 113.

Buna göre, Gayrimüslimlerin, 12 kayık, 13 pereme, 6 piyade, Müslimlerin ise 8 kayık, 5 pereme, 8 piyade denilen deniz nakliyat vasıtaları bulunmaktadır⁵². 1876 yılında ise adada 90 vapur ve 169 gemi mevcuttur⁵³.

3.5. Vakıflar: Adada Köprülü Mehmed Paşa, Hadımzâde, Melek Ahmed Paşa, Alaybeyzâde, Haremeyn ve Çeşme vakıflarının gayrimenkulleri bulunmaktadır. Bu gayrimenkuller Müslim ve Gayrimüslim ada halkı tarafından kira ile işletilmektedir. Bozcaada'da vakıflar mülkiyetindeki gayrimenkuller şunlardır:

1-Köprülü Mehmed Paşa Vakfı: 34 gayrimenkulü bulunmaktadır. Bunlardan 1 ağıl, 4 çiftlik, 8 dükkân, 2 hamam, 7 hane, 2 kahve, 3 mağaza ve 1 mera Müslimler, 1 bağ, 4 çiftlik 1 değirmen ise Gayrimüslimler tarafından işletilmektedir.

2-Hadımzâde Vakfı: Müslimler, 1 dükkân, 1 kahve, 1 yalı, Gayrimüslimler ise 1 arsa, 5 dükkân, 1 fırın ve 3 mağaza işletmektedir.

3- Melek Ahmed Paşa Vakfı: 9 dükkân, 1 mahzen Müslimler, 2 dükkân, 1 mağaza ise Gayrimüslimler tarafından işletilmektedir.

4- Alaybeyzâde Vakfı: Müslimler 4 dükkân, 1 kahve, Gayrimüslimler ise 1 kahve 1 mağaza işletmektedir.

5-Haremeyn Vakfı: 1 çiftlik, 1 dükkân Müslimler, 1 kahve, 1 mağaza ise Gayrimüslimler tarafından işletmektedir.

6- Çeşme Vakfı: Vakfa ait kahvehane ve mağaza Gayrimüslimler tarafından işletilmektedir⁵⁴.

Bozcaada'daki vakıfların 71 gayrimenkulü, Müslim ve Gayrimüslim adalılar tarafından kira ile işletilmektedir. Vakıf eserlerinin büyük çoğunluğunu dükkânlar teşkil etmektedir. 30'u dükkân, 9 çiftlik, 9 mağaza, 7 hane, kira ile adalılar tarafından işletilmektedir. Adadaki vakıfların büyük çoğunluğu Köprülü Mehmed Paşa vakfına aittir (34 adet). Adadaki vakıf gayrimenkullerinin düşük ücretle işletildiği göze çarpmaktadır. Bir hanenin yıllık icarı ortalama 40 para, dükkanların yıllık icarı 6-12 kuruş arasında değişmektedir. Vakıf çiftlikleri de yıllık 2-8 kile arasında değişen tahıl karşılığı kiraya verilmiştir. Hamamın yıllık kirası 40 kuruş, mağazaların ise 20-60 para arasında değişmektedir. Bu gelirlerle vakıf binalarının tamiri, görevlilerine maaş verilmesi gibi ihtiyaçların

⁵² Piyade, narin yapılı bir nevi kayık adıdır. Ekseriyetle İstanbul ve civarında kullanılan bu kayıklar pek makbul gezinti vasıtaları idiler. Bkz: Pakalın 1983, 779; Pereme, deniz nakliyatını temin eden vasıtalarından biridir. Bkz: Bostan 1992, 201.

⁵³ Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi 1293,164.

⁵⁴ BOA. ML. VRD. TMT. 16037

karşılanması mümkün görülmemektedir. Nitekim 1861-62 yıllarına ait bir vakıf defterine göre, Alaybeyzâde ve Köprülü vakıflarının gelirleri giderlerini karşılayamamaktadır. Alaybeyi (177 kuruş) ve Hadımzâde (560 kuruş) vakıfların yıllık 760 kuruş kira geliri bulunmaktadır. Buna karşın Alaybeyi Camisi ve sahildeki çeşmenin 1861’de 1200 kuruş, 1862 senesinde ise 1975 kuruş olmak üzere 3175 kuruş gideri vardır. Bu giderler arasında kandil, şamdan, caminin tamiri, badanası masrafları ve imam, hatip, müezzin, kayyum efendilerin maaşları bulunmaktadır⁵⁵.

3.6. Adlar: İslâm dini, Müslümanların çocuklarına güzel isimler vermesini tavsiye etmektedir. Bu nedenle Osmanlı toplumunda çocuklara ad verilirken öncelikle din büyüklerinin adları tercih edilmekte, böylece toplumun inanç ve düşünce yapısı da ortaya çıkmaktadır. Temettuât kayıtlarında hane reislerinin adları taranarak, adadaki erkek adlarının çeşitleri ve kullanım oranları tespit edilmiştir. Temettuât sayımlarında adlar, hane reislerinin şekilleri, lakap ve unvanları belirtildikten sonra yazılmaktadır⁵⁶.

Tablo-21. Müslimlerin Kullandıkları Erkek Adları.

Ad	sayı	Ad	sayı	Ad	sayı	Ad	sayı
Abdurrahman	1	Ethem	1	Latif	2	Rıza	1
Abdülkadir	2	Eyüp	1	Mahmud	2	Sadık	1
Abdi	2	Fazlı	2	Mehmed	74	Said	2
Ahmed	64	Feyzi	1	Memiş	1	Salih	8
Ali	47	Feyzullah	1	Mercan	4	Selim	1
Ali Feyzi	1	Halil	22	Musa	1	Süleyman	16
Alişan	1	Halil İbrahim	1	Mustafa	51	Şifa Ali	1
Arif	2	Hasan	46	Nazif	1	Tahir	1
Bayram	1	Hüseyin	48	Nuh	1	Veli	10
Bekir	1	İbrahim	24	Osman	11	Yahya	3
Cafer	1	İsmail	15	Ömer	11	Yakub	1
Emin	4	Kerim	1	Rıfat	1	Yusuf	1

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defteri

⁵⁵ BOA. Evkâf Defteri, 17032.

⁵⁶ BOA. ML. VRD. TMT 16037. “Orta boylu, Aksakallı, Boduroğlu Mustafa bin İbrahim” veya “Uzunca boylu, kumral sakallı Hacı Hasan bin Halil” gibi.

Tablo-22. Gayrimüslim Erkek Adları.

<i>Ad</i>	<i>sayı</i>	<i>Ad</i>	<i>sayı</i>	<i>Ad</i>	<i>sayı</i>	<i>Ad</i>	<i>sayı</i>
Aleksandre	5	Estori	13	Loyozı	1	Poni	1
Aleksi	2	Estrati	24	Margarib	2	Riga	2
Anaşaş	10	Evnekel	1	Masko	3	Saredinoz	1
Andon	44	Felye	1	Menas	2	Sava	2
Andriye	5	Fotaki	5	Menol	24	Serefim	2
Akneli	8	Frustal ?	1	Mestokli	2	Sevasdos	1
Atnaş	47	Futi	4	Mestro	1	Sevter	1
Batnoz	1	Gavril	5	Metrel	2	Simyo	1
Bekim	2	Hralanpos	16	Metro	33	Sinanoz	1
Bendili	3	Hresaf	1	Mihal	29	Şekados	1
Betraki	1	Hristo	10	Mihalaki	3	Todori	11
Breşkeve	10	Hristodili	11	Mihalot	3	Tomse	1
Dimitraki	2	Hristofi	1	Mike	1	Toped	1
Dimitri	38	Hristoztimoz	1	Nanvan	1	Trandefil	3
				Veresem			
Dukaki	6	Kalanti	1	Nikola	45	Tufan	1
Duma	1	Kambanoz	3	Nikolaki	10	Vankel	2
Ebernos	1	Kanavico	1	Nikoli	19	Varismi ?	1
Ebostol	22	Karanfil	2	Palelu	1	Vasil	23
Elya	5	Katakşonoz	1	Panakaroz	1	Veratmoz	1
Elye	4	Kaytan	1	Panakot	6	Vesilakoz ?	1
Enikilaki	1	Kerpezi	2	Panayot	32	Yani	82
Erkir	2	Kiryako	5	Pavli	3	Yemandi	1
Esbero	7	Kosta	2	Peranmo	1	Yenaki	5
Esfakenoz	1	Kostandi	69	Pereklo	1	Yevan	1
Estalipo	9	Kosto	3	Petko	1	Yorgaki	6
Estatı	1	Lagoz	1	Petro	4	Yorgi	86
		Todori					
Esteliyanoz	1	Lefter	4	Petuş	1	Yorgod	12
Estimat	3	Ligor	5	Poki	1	Zafir	3
Esterino	1	Lodri	1	Poli	4	Zafraki	1
Ebostol							

Bozcaada'da yaşayan Müslimlerin adlarının çoğunluğu Arapça kökenlidir. Türklerce çok sevilen ve saygı duyulan Hazreti Muhammed ve ailesiyle peygamberlerin adları en çok kullanılan adlar arasında yer almaktadır. Adadaki Müslimlerin en çok kullandıkları adlar, Mehmed (74), Ahmed (64), Mustafa (51), Hüseyin (48), Ali (47), Hasan (46), İbrahim (24) ve Halil'dir (22). 496 erkek adının % 75'i (376 kişi) bu sekiz addan oluşmaktadır. Adada çift isim vermenin yaygın olmadığı görülmektedir. Sadece dört kişinin çift adı bulunmaktadır. Müslimler arasında çocuğuna baba adını koyma geleneğine Bozcaada'da uyulmaktadır. 51 hane reisi çocuklarına babalarının adını

vermişlerdir. Genellikle ilk doğan erkek çocuğuna baba adı verilmiştir. 51 hane reisinden 41'i ilk çocuğuna, 4'ü ortanca çocuğuna ve 6'sı da küçük çocuğuna babasının adını koymuştur.

Tablo-22'de gösterildiği üzere, Gayrimüslimlerin en çok kullandıkları adlar Yorgi (86), Yani (82), Kostandi (69), Atnaş (47), Nikola (45), Andon (44), Dimitri (38), Metro (33), Panayot'tur (32), Mihal (29), Menol (24), Estrati (24), Vasil (23), Ebostol'dur (22). 930 Gayrimüslim erkek adının % 64'ü (598 kişi) bu adlardan oluşmaktadır. Çift adı olan üç kişi bulunmaktadır. Baba adını koyma geleneği, Gayrimüslimler arasında da vardı. 35 hane reisi çocuklarına baba adlarını koymuştur.

3.7- Unvan ve Lakaplar: Kişilerin sosyal statüsü ve sülalesini gösteren unvan ve lakap kullanımı Osmanlı toplumunda oldukça yaygındır. Adadaki Müslimleri kullandıkları unvan ve lakapların bilinmesi bu bakımdan önemlidir. Defterde 31 Müslim hane reisinin bir unvanı olduğu görülmektedir. En çok kullanılan unvanlar arasında Hâcı unvanı gelmektedir. 11 kişi uzun bir yolculuktan sonra Hac görevini ifa ederek Hâcı olmuştur. Bunun dışında Ağa (5), Bey (1), Çavuş (2), Efendi (2), Hâfız (4), Molla (6), Usta (1) unvanları da kullanılmıştır.

248 Müslim hane reisinden 152'si de bir lakap kullanmaktadır. Adada lakap olarak herhangi bir ad, (Yahyaoğlu, Velioglu, Muradoğlu..) kişinin geldiği yerin adı, (Geyiklili, Dalyanlı, Ezineli, Kazdağlı, Konyalı..) dinî bir tabir, (Müezzinzade, Mollaoğlu,..) kişinin herhangi bir uzvunun eksikliği veya fazlalığını belirten bir ad, (Kel, Sağır, Uzun, Bodur..) etnik menşe bildiren bir ad, (Kürdoğlu, Arnabud, Arap..) yapılan bir mesleğe istinaden verilen bir ad (Helvacı, Eskici, Kalaycı, Terzioğlu) ve bazı hayvan adları (Koyun, Kirpi, Kuzu, Bülbül..) kullanılmaktadır. 400 Gayrimüslim hane reisinden 273'ünün bir lakabı bulunmaktaydı. Gayrimüslimlerin lakapları arasında çoğunlukla herhangi bir ad ve geldiği yeri gösteren adlar kullanılmaktadır⁵⁷.

4. Vergi Bileşimi ve Vergi Yükü: Sanayi öncesi ekonomide, vergileme gelir dağılımının temel mekanizmasıdır. Vergileme, kırsal nüfusun yalnızca yaşama şartlarını, yiyecek miktarını ve yatırım yapma gücünü belirlemekle kalmaz, aynı zamanda ekonomik değişmelere cevap verme şeklini de etkiler.

---

⁵⁷BOA.ML.VRD. TMT-16037.Vasiloglu, Panayotoğlu, Lefteroğlu, İstanbullu, Atinalı, Ayvalıklı, Limmili gibi.

Çünkü vergiler zorunlu, kaçınılmaz ve köylünün elde ettiği gelirden öncelikle yapılması gereken ödemelerdir⁵⁸.

4.1-Vergi-yi Mahsusa: Osmanlı Devleti'nde vergi karşılığı olarak adet, teklif, resm ve bâc kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Tanzimat'tan önce Osmanlı Devleti'nde vergiler genel olarak şer'î ve örfî vergiler olarak iki şekilde tahsil edilmektedir. Tanzimat'ın Osmanlı vergi sisteminde yaptığı en büyük değişikliklerden biri, öteden beri varlığını sürdüren örfî vergilerin tamamıyla kaldırılarak, yerine tek bir verginin, "*an cemâatin*" vergisini getirmesidir⁵⁹. Örfî vergiler eşit olarak tevzî edildiğinden mükelleflerin ödeme gücünü dikkate almamaktadır. Tanzimat'ın başlarında yine tevzî' nitelikte, ancak mükelleflerin ödeme güçlerine göre tahsil edilecek bir vergi olan an cemâatin vergisine geçilmesi önemlidir. Buradaki ödeme gücünün ölçüsü tebaanın emlak, arazi, hayvan varlığıyla kazançlarıdır⁶⁰. Tanzimat'ın ilanından kısa süre sonra yapılacak bu malî reformları bölgesel düzeyde yürütmek üzere eyaletlerde muhassıllık teşkilatı kurulmuştur. Muhassılların en temel görevlerinden biri de bölgelerindeki nüfusu ve bu nüfusun malî gücünü belirleyerek uygun düşen miktarda bir vergi tayin edebilmek için gerekli nüfus ve emlak tahriri çalışmalarını yapmaktır⁶¹. 1840-1845 yılları arasında bu verginin tahsili rûz-i hızır ve rûz-i kasım olarak iki taksitte yapılırken, bu tarihten itibaren "*mahsûlâtın idrâkinden sene nihayetine değın tedricen tahsîli*" kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte taşrada valiler ve diğer nüfuz sahipleri tarafından vergilere pek çok şeyler ekleneceği aciz ve hakkını aramayı bilmeyen kimselerin bu paylaşımından mağdur edilecekleri açıktı. Bu vergi 20 yıl uygulandıktan sonra 1859 yılında kaldırılarak, yerine nisbî nitelikte emlak, arazi ve temettü vergileri getirilerek daha ileri bir aşamaya geçilmiştir⁶².

Osmanlı Devleti'nin son yüzyılda yapılan bu vergi ve devlet gelirleri reformunun temel hedefleri vergi yükünü tarım üreticilerinden kentli kesimlere, özellikle tüccar ve sanayicilere kaydırmak, vergileri mültezimler aracılığıyla toplamak yerine devlet hizmetindeki ücretli memurlarla toplamak, yüzyıllardır ayrıcalıklı bir azınlığa tanınmış olan vergi muâfiyet ve istisnalarını kaldırmak ve gelir ile ödeme gücüne dayalı bir vergi sistemi oluşturmaktır⁶³.

⁵⁸ Güran 1998a, 199.

⁵⁹ Şener 1990a, 94.

⁶⁰ Şener 1992b, 260.

⁶¹ Güran 2000b, 76- 77.

⁶² Şener 1990a, 104.

⁶³ Shaw 1985, 934- 935.

Bozcaada temettuât sayımlarıyla ilgili iki defter mevcuttur. 16037 numaralı defterde adadaki Müslim ve Gayrimüslim vergi mükelleflerinin emlak, hayvan ve temettuâtları yazılmıştır. 16036 numaralı defter de ise hane başına tespit edilen vergi-yi mahsusa ayrıca yazılmıştır. Vergi-yi mahsûsanın haneler arasında her şahsın gelirine göre kardeşçe dağıtıldığı defterin başında belirtilmiştir. Bu yüzden hane sahibi olmayan ancak vergi verecek hal ve geliri olan oğul, damat, zevce gibi kişiler üzerine de vergi konmuştur. Tabloda vergi veren hane sayısı değil şahıs sayısı esas alınmıştır. Buna göre 1840 yılı itibarıyla adada bulunan 248 Müslim hanede yaşayan 262 kişi 11794 kuruş vergi-yi mahsusa vermiştir. 12 kişiden ise geliri olmadığından vergi alınamamıştır. Adadaki 400 Gayrimüslim hanede yaşayan 385 kişiden 16277 kuruş vergi-yi mahsusa alınmıştır. 34 kişi ise bu vergiyi ödeyememiştir⁶⁴.

Vergi-yi mahsûsa yükünün Müslim ve Gayrimüslim itibarıyla dağılımı birbirine yakındır. Müslim gelirlerinin % 6'sını, Gayrimüslimler ise % 5'ini vergi-yi mahsusa olarak vermektedirler. Kişi başına Müslimlerde 45,1 kuruş, Gayrimüslimlerde 43 kuruş vergi düşmektedir. Vergi yükünün Müslim mahalleler arasında dağılımına baktığımızda Değirmen, Kale mahallelerinin ortalamasının altında, Alaybey, Han ve Metris mahallelerinin ise ortalamasının üstünde olduğu görülmektedir. Gayrimüslim mahallerden Bayır, Manastır ortalamasının altında, Kilise ve Orta mahalleleri ise üstündedir. Tarımsal ürünlerden alınan aynî ve nakdî öşür vergisi deftere kaydedilmediğinden bu vergi oranları, hanelerin toplam vergi yüklerini göstermemektedir.

Tablo-23. Vergi-yi Mahsusa Yüğü ve Gelire Oranı/ 1840

<i>Mahalle adı</i>	<i>Vergi veren kişi sayısı</i>	<i>Vergi-yi mahsusa/kuruş</i>	<i>Toplam Gelir/kuruş</i>	<i>şahıs başına düşen vergi-yi mahsusa/ kuruş</i>	<i>Verginin Gelire oranı %</i>
Alaybey	114	5411	90650	47,4	6
Değirmen	47	1652	33920	35,1	5
Han	29	1514	24250	52,2	6
Kale	29	944	12750	32,5	7
Metris	43	2273	39070	52,8	5
Toplam	262	11794	200640	45,1	6
Bayır	116	4435	93700	38,2	5
Kilise	86	4372,5	86350	50,8	5
Manastır	115	4443,5	80900	38,6	5
Orta	68	3026	60450	44,5	5
Toplam	385	16277	321400	43	5

Kaynak: 16036 ve 16037 Numaralı Bozcaada Temettuât Defterleri

⁶⁴ BOA. ML. VRD. TMT. 16036.

4.2-Cizye: Cizye bir baş vergisidir. Bunu İslam devletinin yalnız Müslim olmayan tebaası, yani zimmiler kendilerine bahşedilen himayeye mukabil eda ederlerdi⁶⁵. Şer'î kaidelere göre şeyhülislâm tarafından verilen fetva ile her yıl cizye miktarının belirlenmesi ve ilânı hükümdarın sorumluluğu altındaydı. Osmanlı terminolojisinde cizye mükellefleri a'lâ, evsat ve ednâ şeklinde üç gruba ayrılmaktadır. Bu terimler zengin, orta halli ve fakir gruplar için kullanılmaktadır⁶⁶. II. Mahmud, 26 Nisan 1834 tarihli bir irade ile cizyeyi 60 (a'lâ), 30 (evsat) ve 15 (ednâ) kuruş olmak üzere tespit etmiştir. Nedkoff'a göre, Osmanlı Devlet'inde cizye, vücut ve akılca salim 14-75 yaş arasındaki Gayrimüslimlerden alınmaktadır⁶⁷. Ancak Bozcaada'da 12-90 yaşları arasındaki bütün Gayrimüslim erkeklerden cizye alındığı görülmektedir. Bunun dışında 7-11 yaşları arasında oğul ve kardeş olarak kaydedilen 28 kişiden cizye vergisi ednâ ve evsat olarak alınmıştır. Adada sakat, kör ve çocuk 7 hane reisi ise cizyeden muâf tutulmuştur.

Tablo-24. Gayrimüslimlerin Cizye Dağılımları /1840

Mahalle	Cizye grupları /Kişi			Muaf	Toplam cizye alınan kişi	Toplam erkek nüfus	Toplam Cizye/ kuruş	Toplam gelir	Cizyenin Gelire oranı %
	Edna	Evsat	A'lâ						
Bayır	6	189	8	-	203	296	6240	93700	6
Kilise	11	113	23	4	147	228	4935	86350	5
Manastır	12	137	8	1	157	251	4770	80900	6
Orta	12	85	12	2	109	155	3450	60450	5
Toplam	41	524	51	7	616	930	19395	321400	6

Kaynak: 16037 Numaralı Bozcaada Temettuat Defteri.

Tablo-24'e göre, adada 400 hanede yaşayan 930 Gayrimüslimin % 66'si (616 kişi) cizye vergisi vermektedir. 1-11 yaşları arasında 307 (% 33) Gayrimüslim erkekten (bunlar çocuk, kardeş, oğul, hane reisi olarak kaydedilmiştir) ise cizye alınmamaktadır. Buna göre, Gayrimüslimlerin % 85'i orta seviyede cizye mükellefi idi. % 8'i a'lâ denilen en yüksek % 7'si ise ednâ denilen en düşük vergi mükellefidir. Gayrimüslimlerin verdikleri toplam cizye

⁶⁵ Nedkoff 1944, 606.

⁶⁶ İnalçık 1993, 46.

⁶⁷ Abdurrahman Vefik 1328, 47; Nedkoff 1944, 621- 627.

miktarı 19.395 kuruştur. Gayrimüslimlerin yıllık gelirlerinin % 6'sı cizye vergisi olarak alınmaktadır.

Sonuç

Bozcaada Fatih Sultan Mehmed döneminde Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmiş ve Cezâyir-i Bahr-i Sefid Vilâyeti içerisinde yer almıştır. Stratejik bir mevkide bulunan Bozcaada, uzun süre Osmanlı-Venedik mücadelesine sahne olmuştur. 1912 Balkan Savaşıyla elden çıkan ada 1923 yılında tekrar Türklerin idaresine girmiştir. Adada tek yerleşim merkezi adanın kuzeydoğusunda kurulmuştur. Adanın nüfusu Türkler ve Rumlardan müteşekkil olup, 19. yüzyıl boyunca 3000 ile 5000 kişi arasında değişmektedir. 1840'daki verilere göre, adanın nüfusu genç ve hızla artma eğilimindedir. Ada az da olsa başka şehirlere göç vermiştir. Haneler çekirdek aile dediğimiz ana baba ve çocuklardan oluşmaktadır.

Adalıların en önemli servet ve gelir kaynağı bağ, tarla, çiftlik, zeytinlik, palamutluk gibi zirai üretime temel teşkil eden değerlerdir. Bunlar arasında da en önemli servet ve gelir kaynağı bağcılıktır. Adanın coğrafi ve iklim şartları bağcılık için elverişlidir. Adada bulunan arazinin büyük çoğunluğu da bağlardan oluşmaktadır. Adalı Müslimlerin Ezine ve köylerinde arazilere sahip oldukları görülmektedir. Hayvancılık ise temel geçim kaynakları arasında değildir. Haneler arasındaki servet ve gelir dağılımı eşittir. Ada halkının büyük çoğunluğu orta servet ve gelir diliminde yer almaktadır. Temettuât defteri verilerine göre adalıların vergi yükü dağılımının adil olduğu söylenebilir. Adada vakıflara ait dükkân, han, hamam, çiftlik, mağaza, kahve, değirmen gibi gelir getiren 71 gayrimenkul bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Evkâf Defteri, 17032.

Maliye Nezâreti Varidât Temettuat Defteri, 16036, 16037.

Salnameler

Sâlnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, 1266, 1279, 1280, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1295, 1296, 1297, 1298, 1299, 1300

Cezâyir-i Bahr-i Sefîd Sâlnâmesi, 1287 Def'a 1, 1288 Def'a 2, 1289 Def'a 3, 1292 Def'a, 6, 1293, Def'a 7, 1311, Def'a 11, 1312 Def'a 12, 1318, Def'a 18, 1319, Def'a 19.

Kitap ve Makaleler

Abdurrahman Vefik 1328

Tekâlif Kavaidi, I.Kısım, Dersaadet.

Ali Cevad 1313

Memâlik-i Osmaniyyenin Tarih ve Coğrafya Lügati, Cilt 1, Dersaadet.

Ali Fuad 1338

Adalarımız, Kastamonu.

Bostan 1992

İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*, TTK Yayınları, Ankara.

Cuinet 2002

Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie*, Cilt III, İstanbul.

Evliya Çelebi 1315

Seyahatname, Cilt, 5, İkdâm Matbaası, İstanbul.

Genç 1986

Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkiler", *Ahilik ve Esnaf, Konferans ve Seminer, Metinler Tartışmalar*, İstanbul, s. .

Güran 1998

Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Çalışmalar*, Eren Yayıncılık, İstanbul

Güran 2000

Tevfik Güran, "19. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri", *Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistik*, DİE, Ankara.

İnalçık 1993

Halil İnalçık, "Osmanlılar'da Cizye" *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt, 8, İstanbul.

Karal 1943

Enver Ziya Karal, *Osmanlıda İlk Nüfus Sayımı*, Ankara.

Kâtip Çelebi 1980

Tuhfetü'l-Kibâr fi-Esfari'l-Bihâr, Cilt 1, Yay. Haz. Orhan Şaik Gökyay, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

- Kritovulos 1328 *Târih-i Sultan Mehmed Han-ı Sani*, Çev: Karolidi, İstanbul
- Mustafa Nuri Paşa 1992 *Netâyicü'l-Vukû'ât*, Cilt, I-II, TTK yay.,Ankara.
- Nedkoff 1944 Boris Christoff Nedkoff, “Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)” Çev: Şinasi Altundağ, *Belleten*, VIII/32, .
- Orhonlu 1969 Cengiz Orhonlu, “Bozcaada”, *Türk Kültürü*, Sayı 83, yıl VII, Eylül.
- Orhonlu 1992 Cengiz Orhonlu, “Bozcaada” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul.
- Pakalın 1983 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt, 2, İstanbul.
- Piri Reis *Kitâb-ı Bahriye*, Haz. Yavuz Senemoğlu, Cilt. 1, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Shaw 1985 Stanford Shaw, “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Vergi Sistemi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt, 3, İstanbul.
- Şakiroğlu 1993 H. Mahmut Şakiroğlu, “Cezâyir-i Bahr-i Sefid” *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt. 7, İstanbul
- Şemseddin Sami 1306 *Kâmûsu'l- A'lâm*, 2. Cilt, Mihran Matbaası, İstanbul.
- Şemseddin Sami 1317 *Kâmûs-i Türki*, İkdâm Matbaası, Dersaadet.
- Şener 1990 Abdüllatif Şener, *Osmanlı Vergi Sistemi*, İstanbul
- Şener 1992 Abdüllatif Şener “Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Reformları”, *150. Yılında Tanzimat*, Ankara.
- Uzunçarşılı 1983 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III. Cilt, I. Kısım, TTK yay, Ankara.

Şerif Korkmaz